

अभंग - ज्ञानेश्वरी

अध्याय पंधरावा

आतां आपुलिया । हृदयाचा चांग । निर्मळ चौरंग । बनवोनि ॥१॥
मग तयावरी । भावभक्तिबळें । बैसवूं पाउलें । श्रीगुरूचीं ॥२॥
सर्वेन्द्रियरूपी । ^१पद्म-कलिकांनीं । अंजुळी भरोनि । एकत्वाची ॥३॥
तेणें ऐक्यभावे । द्वैत ओलांडोनि । श्रीगुरु-चरणीं । अर्घ्य देऊं ॥४॥
एकनिष्ठतेचें । उदक घेवोन । ^२प्रक्षाळूं चरण । श्रीगुरूचे ॥५॥
श्रीगुरुचरणीं । अनन्य वासना । लाविलें तें जाणा । गंधबोट ॥६॥
शुद्ध प्रेमरूपी । घागऱ्या सुंदर । घालूं सुकुमार । गुरुपायीं ॥७॥
अनन्य निर्मळ । आवड जी मोठी । घालूं ^३पदांगुष्ठीं । ^४जोडवीं तीं ॥८॥
आनंदसुगंधें । परिपूर्ण भली । उमलली कळी । ^५सात्त्विकाची ॥९॥
तें चि अष्टदळ । कमळ सुंदर । वाहूं पायांवर । श्रीगुरूच्या ॥१०॥
अहंतेचा धूप । जाळोनियां तेथें । ओवाळूं पदातें । सोऽहं दीपें ॥११॥
नित्य निरंतर । तद्रूप होवोनि । श्रीगुरुचरणीं । देऊं मिठी ॥१२॥
घालूं निजदेह । आणि निजप्राण । खडावा ह्या दोन । गुरुपायीं ॥१३॥
भोग आणि मोक्ष । टाकूं ओंवाळून । चरणावरोन । श्रीगुरूच्या ॥१४॥
धर्म-अर्थादिक । सर्व पुरुषार्थ । सुखें होती प्राप्त । जेणें योगें ॥१५॥
पात्र होऊं आम्हीं । ऐशा थोर दैवा । करोनि ही सेवा । श्रीगुरूची ॥१६॥
जेणें योगें ज्ञान । उत्कर्ष पावून । राहे विसावून । ब्रह्मपदीं ॥१७॥

१ कळाच्या कळ्यांनी. २ धुऊं. ३ पायांच्या अंगठ्यांत. ४ एक अलंकार. ५ अष्ट सात्त्विक भावाची.

जेणें योगें होय । वाचा सुरसाळ । सिंधु चि केवळ । अमृताचा ॥१८॥
कोटी पूर्णचंद्र । वक्तृत्वावरोन । सुखें ओवाळून । टाकावे कीं ॥१९॥
ऐसी मधुरता । अक्षरांसी प्राप्त । करोनि जें देत । थोर दैव ॥२०॥
सूर्ये^१ अधिष्ठिली । पूर्व दिशा जैसी । सर्व हि विश्वासी । प्रकाशवी ॥२१॥
तैसी जेणें दैवें । करी वाचा भली । ज्ञानाची दिवाळी । श्रोतयांसी ॥२२॥
स्फुरे जेणें दैवें । ऐसें चि व्याख्यान ।^२ नाद-ब्रह्म^३ सान । जयापुढें ॥२३॥
जयापुढें पूर्ण । कैवल्यनिधान । दिसेना साजोन । तें हि तैसें ॥२४॥
श्रवण सुखाच्या । मंडपांत चांग । जगें घ्यावा भोग । वासंतिक ॥२५॥
ऐसी बहरली । सुरसाळ भली । वाचारूप वेली । जेणें दैवें ॥२६॥
सांपडे ना स्थान । जयाचें म्हणोन । मुरडती मन । आणि वाचा ॥२७॥
तो चि देव होय । शब्दाचा विषय । थोर नव्हे काय । आश्चर्य हें ॥२८॥
कळेना ज्ञानासी । वळेना ध्यानासी । वस्तु जी का ऐसी । अगोचर ॥२९॥
ती च बोलामार्जी । सांपडे सहज । एवढी सतेज । होय वाचा ॥३०॥
श्रीगुरुचरण- । पद्म-गंध^४ लाधे । तेव्हां चि हें साधे । वाचेलागीं ॥३१॥
ज्ञानदेव म्हणे । बहु बोलूं काय । आज भाग्यैश्वर्य । मातें चि तें ॥३२॥
मी तों श्रीगुरुचें । एकुलतें एक । लाडकें बालक । म्हणोनियां ॥३३॥
येथें तयांचिया । कृपेलागीं पूर्ण । एकलें चि स्थान । झालों आतां ॥३४॥
आपुलें सर्वस्व । मेघ ओती जैसा । जाणोनियां तृषा । चातकाची ॥३५॥
तैसा निजबोध । ओतिला माझ्यांत । थोर कृपावंत । श्रीगुरुंनीं ॥३६॥
म्हणोनियां माझें । रिकामें हें तोंड । जरी बडबड । करूं गेलें ॥३७॥
तरी तया बोलीं । गीतेऐसी भली । गोड सांपडली । ब्रह्मविद्या ॥३८॥
रेतीचे हि होती । जैसे हिरे मोती । जरी दैवगति । सानुकूल ॥३९॥
आयुष्याची दोरी । बळकट जरी । तरी प्रेम करी । मारितें हि ॥४०॥
भुकेची कीं वेळ । न्यावी निभावून । ऐसें नारायण । इच्छी जरी ॥४१॥
तरी जे आधणीं । वैरिले^५ हरळ । होती ते तांदुळ । अमृताचे ॥४२॥

१ आश्रय दिलेली. २ नादरूपानें अवतरलेलें ब्रह्म; सुस्वर संगीत. ३ कनिष्ठ. ४ मिळतो. ५ खडे.

तैशापरी जेव्हां। श्रीगुरु ^१ दातार। करिती स्वीकार। सेवकाचा ॥४३॥
तेव्हां आघवा चि। तयाचा संसार। होतसे साचार। मोक्षमय ॥४४॥
देखा पांडवांचें। जें जें काहीं न्यून। तें हि सांवरून। विश्ववंद्यें ॥४५॥
तयां ^२ न्यूनांचीं च। पुराणें तीं भलीं। काय नाहीं केलीं। नारायणें ? ॥४६॥
तैसें गुरुराजें। माझें अज्ञपण। टाकिलें करोन। ज्ञानतुल्य ॥४७॥
परी असो आतां। पुरे हें वर्णन। वाहे ओसंडून। प्रेमभाव ॥४८॥
श्रीगुरु-माहात्म्य। वर्णील संपूर्ण। ऐसें कोठें ज्ञान। असों शके ॥४९॥
आतां तयाचिया। प्रसादें चि येथे। गीतेचें ^३ हृद्गत। सांगोनियां ॥५०॥
तुम्हां संतांचिया। पायांची चाकरी। करीन मी तरी। ऐका आतां ॥५१॥
मार्गें चौदाविया। अध्यायाशेवटीं। बोलिले श्रीपति। सिद्धांत हा ॥५२॥
होय इंद्रपद। स्वर्गलोकीं प्राप्त। जैसें यज्ञ-शत। आचरितां ॥५३॥
तैसें आलें ज्ञान। जयाचिया हातीं। सायुज्यता मुक्ति। तयासी च ॥५४॥
किंवा शतजन्म। करी ब्रह्मकर्मा। तो चि होय ब्रह्मा। दुजा नोहे ॥५५॥
सूर्याचा प्रकाश। डोळसालागींच। तैसें तें ज्ञानें च। मोक्ष-सुख ॥५६॥
पाहूं जातां जगीं। दिसे एकमात्र। असे जो का पात्र। ज्ञानालागीं ॥५७॥
दावील अंजन। पाताळींचें धन। जरी ते ^४ लोचन। पायाळूचे ॥५८॥
तैसी ज्ञानें मुक्ति। लाभेल सर्वथा। सिद्धान्त अन्यथा। नव्हे चि हा ॥५९॥
परी तें चि ज्ञान। स्थिरावेल चांग। ऐसें अंतरंग। शुद्ध हवें ॥६०॥
तरी काय ज्ञान। ^५ विरक्तीवांचून। राहील टिकून। अंतरांत ॥६१॥
म्हणोनि वैराग्य। हवें धगधगीत। निश्चित हें मत। श्रीहरीचें ॥६२॥
तया सर्वज्ञासी। तें हि असे ठावें। कैसें बाणवावें। वैराग्य हें ॥६३॥
घालोनियां विष। रांधिलें पक्वान्न। जरी ऐसें ज्ञान। ^६ भोक्त्यालागीं ॥६४॥
तरी तो तें अन्न। चाखिल्यावांचोन। ताट चि लोटोन। उठे जैसा ॥६५॥
तैसा संसार हा। अनित्य सकळ। होतां चि केवळ। ज्ञान ऐसें ॥६६॥
मग वैराग्यासी। दिलें हांकलोन। तरी परतोन। पाठीं लागे ॥६७॥

१ उदार. २ उणेपणांचीं. ३ अभिप्राय; अर्थ. ४ डोळे. ५ वैराग्यावांचून. ६ खाणाराला.

पंचदशाध्यायीं । आतां जगदीश । १ वृक्षाकार-मिष । करोनियां ॥६८॥
 कैसा हा संसार । मायिक नश्वर । तें चि सविस्तर । निरूपील ॥६९॥
 २ उन्मूलतां वृक्ष । सहजें साचार । होतां बूड वर । शेंडा खालीं ॥७०॥
 जाय तो सुकोन । मग वेगें जैसा । भव-वृक्ष तैसा । नव्हे देखा ॥७१॥
 कौशल्यें रूपक । करोनियां हें चि । ३ वारी संसाराची । येरझार ॥७२॥
 मिथ्या हा संसार । कदा नव्हे साच । पटवोनि हें च । जीवालागीं ॥७३॥
 अहंब्रह्म ऐसा । व्हावया निश्चय । असे हा अध्याय । पंधरावा ॥७४॥
 तरी जीवेंभावें । द्यावें अवधान । ऐसें विनवोन । श्रोतयांसी ॥७५॥
 गीतेंतील हे चि । सिद्धांत बरवे । सांगेन आघवे । आतां येथें ॥७६॥
 एका जो का ब्रह्मा- । नंदाचा सागर । ४ पूर्णेन्दु साचार । सिद्धांचा जो ॥७७॥
 द्वारकेचा राणा । देव तो श्रीकृष्ण । अर्जुनालागोन । ऐसें बोले ॥७८॥
 म्हणे हा जो आड । येई विश्वाभास । पार्था स्व-रूपास । गांठूं जातां ॥७९॥
 नव्हे तो संसार । बळें फोंफावला । महावृक्ष भला । ऐसें ५ कल्पीं ॥८०॥
 परी पाळेंमुळें । तळीं वरी शाखा । सकळांसारिखा । ऐसा नोहे ॥८१॥
 म्हणोनियां ह्याचें । पाहूं जातां अंग । लागे चि ना थांग । कोणासी हि ॥८२॥
 पेटवोनि अग्नि । दग्ध केलें बूड । ना तरी कुऱ्हाड । चालविली ॥८३॥
 तरी असो वर । किती हि विस्तार । त्याचा विचार । कोण करी ॥८४॥
 वृक्षाचें तें बूड । टाकितां तोडोन । पडे उपळोन । शाखांसवें ॥८५॥
 आणिकासारिखा । परी नव्हे बापा । भव-वृक्ष सोपा । तोडावया ॥८६॥
 पार्था अलौकिक । सांगतां कौतुक । वाढ अधोमुख । वृक्षाची ह्या ॥८७॥
 नेणों किती उंच । भानु अंतराळीं । परी फांके तळीं । रश्मि-जाळ ॥८८॥
 तैसा हा संसार- । वृक्ष लोकोत्तर । लागेना साचार । पार ह्याचा ॥८९॥
 कल्पान्तींचें जळ । जैसें का सकळ । व्यापी अंतराळ । एकाएकीं ॥९०॥
 तैसें आहे नाहीं । तें तें सर्व कांहीं । येणें एकें पाहीं । व्यापिलेंसे ॥९१॥
 जैसा दिन-मणि । जातां मावळोनि । अंधारें भरोनि । राहे रात्र ॥९२॥

१ वृक्षाच्या रूपकाच्या निमित्तानें. २ उपळल्यावर. ३ दूर करतो. ४ पौर्णिमेचा चंद्र. ५ कल्पना कर.

तैसा हा चि एक । देख अंतराळ । व्यापोनि सकळ । राहिलासे ॥१३॥
ध्यावा १ परिमळ । परी नाहीं फूल । खावें तरी फळ । नाहीं ह्यासी ॥१४॥
अर्जुना जें कांहीं । आहे तें सर्व हि । वृक्ष चि हा पाहीं । भवरूप ॥१५॥
असे ऊर्ध्वमूळ । परी उन्मूळेना । म्हणोनि सुकेना । कल्पांतीं हि ॥१६॥
वरी मुळें ऐसें । सांगितलें साच । परी तीं तैसीं च । खालतीं हि ॥१७॥
वडापिंपळासी । पारंब्यामाझारीं । शाखा जैशापरी । होती देख ॥१८॥
विस्तारला तैसा । वृक्ष हा चौफेर । म्हणोनियां फार । बळावला ॥१९॥
पसरल्या शाखा । खालीं च सकळ । ऐसें हि केवळ । नाहीं पार्था ॥१००॥
भव-वृक्षाच्या ह्या । डहाळ्या अनेक । विस्तारल्या देख । वरतीं हि ॥१०१॥
जणूं वृक्षाकारें । विस्तारला २ वात । किंवा नभःप्रांत । ३ पालवला ॥१०२॥
नातरी उत्पत्ति । स्थिति आणि लय । तिहींचा उदय । झाला वाटे ॥१०३॥
ऐसा हा प्रचंड । वृक्ष विश्वाकार । जाण पा साचार । ऊर्ध्वमूळ ॥१०४॥
भव-वृक्षाचा ह्या । ऊर्ध्वभाग कोण । तेविं काय खूण । मुळाची ती ॥१०५॥
कां गा खालीं खालीं । वाढत हा जाय । तेंवि कैशा काय । शाखा ह्याच्या ॥१०६॥
किंवा कोण कैसीं । खालीं मुळें ह्यासी । शाखांची ती कैसी । ऊर्ध्व गति ॥१०७॥
तेविं कां गा ह्यासी । बोलती ४ अश्वत्थ । निर्णय जो येथ । आत्मज्ञांचा ॥१०८॥
सर्व तें येई । प्रत्ययासी नीट । ऐसें सांगूं स्पष्ट । विवरोनि ॥१०९॥
एक भाग्यवंता । निर्मल तूं साच । पात्रता तुझी च । असे येथें ॥११०॥
म्हणोनियां आतां । देई अवधान । सर्वांगाचे कान । करोनियां ॥१११॥
प्रेमरसपूर्ण । ऐसें हें भाषण । बोलिले श्रीकृष्ण । यादवेन्द्र ॥११२॥
तों चि पार्थाकारें । सारें अवधान । झालें अवतीर्ण । मूर्तिमंत ॥११३॥
एवढें व्यापक । असोनि गगन । टाकिती वेदून । दाही दिशा ॥११४॥
प्रभु श्रीहरीचें । तैसें निरूपण । व्यापक गहन । असोनि हि ॥११५॥
भक्त पार्थाचिया । अवधानापुढें । थोडें चि तें पडे । ऐसें वाटे ॥११६॥
कृष्णोक्ति-सागर । गिळावया साच । जणूं अगस्ति च । झाला तेथ ॥११७॥

१ वास. २ वायु. ३ विस्तार पावला. ४ (अ+श्व+त्थ) आज पाहे उद्यां नाहीं; आजच्यासारखा उद्यां नाहीं.

म्हणोनि त्या गोष्टी। सर्व एका घोटीं। कैसा तो किरीटी। भरूं पाहे ॥११८॥
श्रवणाची ऐसी। आवडी अपार। देखोनि साचार। पार्थाठायीं ॥११९॥
त्याचियावरून। टाकी ओवाळून। झालें समाधान। देवासी जें ॥१२०॥

श्रीभगवानुवाच-

उर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम्।

छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥१॥

मग म्हणे पार्था। ब्रह्म जें का साचें। तें चि ऊर्ध्व ह्याचें। ऐसें जाण ॥१२१॥
जया ब्रह्मालागीं। ऐसें ऊर्ध्वपण। यावया कारण। हा चि वृक्ष ॥१२२॥
एहवीं ह्या ब्रह्मीं। १ ऊर्ध्व-मध्य-अध। ऐसा नाहीं भेद। धनुर्धरा ॥१२३॥
नित्य जें का होय। अखंड अद्वय। ऐसा अभिप्राय। सर्वांचा हि ॥१२४॥
नाकाशीं तो नाहीं। जयाचा संबंध। ऐसा २ मकरंद। होय जें का ॥१२५॥
येई प्रत्ययासी। श्रवणांवाचोनि। ऐसा मूल ध्वनि। होय जें का ॥१२६॥
रतिविण प्राप्त। नित्य स्वयंसिद्ध। ऐसा निजानंद। होय जें का ॥१२७॥
येथें तेथें किंवा। मागें पुढें ऐसी। नाहीं च जयासी। सीमा कांहीं ॥१२८॥
पाहत्यांवाचोन। पाहणें साचार। असे अगोचर। इंद्रियां जें ॥१२९॥
माया-उपाधीचा। कल्पितां संबंध। जया नित्य शुद्ध। ब्रह्माठायीं ॥१३०॥
नाम-रूपादिक। प्रपंच-विस्तार। भासे निरंतर। धनुर्धरा ॥१३१॥
३ ज्ञातृ-ज्ञेयाविण। केवळ जें ज्ञान। सूक्ष्म नभाहून। सुखपूर्ण ॥१३२॥
कार्य ना कारण। एक ना जें दुजें। जाणें आपणा जें। आपण चि ॥१३३॥
ऐसें जें का ब्रह्म। शाश्वत ४ पुराण। तें चि ऊर्ध्व जाण। वृक्षाचें ह्या ॥१३४॥
आतां तेथें कैसें। अंकुरलें मूळ। सांगूं तें सकळ। तुजलागीं ॥१३५॥
माया हें चि मूळ। वृक्षाचें ह्या साच। बोलती उगाच। परी ऐसें ॥१३६॥
वांझेचि संतति। वर्णोनियां काय। लटकी च होय। तैसी माया ॥१३७॥
माया आहे ऐसें। जरी म्हणूं जावें। तरी नाश पावे। ज्ञान-बळें ॥१३८॥
नाहीं ऐसें जरी। करूं अनुमान। तरी निर्मी कोण। आघवें हें! ॥१३९॥

१ वर, मध्यें व खालीं. २ सुवास; परागकण. ३ जाणणारा व जाणावयाचें ह्या भेदावांचून. ४ पुरातन.

सत्-असत् ऐसा । नाहीं जेथें भाव । साहे ना जी नांव । विचाराचें ॥१४०॥
संसार-वृक्षाचें । बीज चि ती जाण । अनादि म्हणोन । वर्णिती जी ॥१४१॥
जी का ^१ विपरीत-। ज्ञानाची ^२ दीपिका । चित्राची ^३ भूमिका । भवरूप ॥१४२॥
होय जी आकाश । जगद्रूपी ^४ घना । पेटी च कीं नाना । शक्तींची जी ॥१४३॥
किंवा विश्वाकार-। रूपी वस्त्राची च । असे जी का साच । घडी केली ॥१४४॥
जणूं ती नाहीं च । ऐसी धनंजया । ब्रह्मवस्तूचिया । ठायीं राहे ॥१४५॥
मग जगद्रूपें । प्रकटे प्रकाश । नित्य अविनाश । ब्रह्माचा च ॥१४६॥
दीपाचिया ठायीं । काजळी वाढोन । आणी मंदपण । प्रभेसी ती ॥१४७॥
ना तरी किरीटी । आली निद्रा गाढ । करी जैसी मूढ । आपणातें ॥१४८॥
तैसी आत्मरूपीं । माया झाली जाण । टाकी झांकोळून । आत्मरूपा ॥१४९॥
आपुला आपणा । पडे जो विसर । मूळ तें साचार । वृक्षाचें ह्या ॥१५०॥
आत्मरूपासी जो । आपुला अबोध । तो चि ऊर्ध्वी कंद । ^५ आठुळला ॥१५१॥
अर्जुना ह्यासी च । साच 'बीजभाव' । प्रसिद्ध हें नांव । वेदान्तांत ॥१५२॥
'बीजांकुरभाव' । तो चि जाण पार्था । गाढ निद्रावस्था । अज्ञानाची ॥१५३॥
जागृति आणिक । स्वप्न ऐशा दोन । अवस्थांतें जाण । 'फळभाव' ॥१५४॥
निरूपणाची ही । परिभाषा गूढ । वेदान्तीं जी रूढ । असे पार्था ॥१५५॥
परी असो येंथें । अज्ञान हें मूळ । ब्रह्म तें निर्मळ । निरुपाधि ॥१५६॥
तया ब्रह्मीं माया-। संबंध साचार । आळें हें तयार । होवोनियां ॥१५७॥
तया आळ्यांतील । मुळें थोर सान । राहती फांकोन । खालीं वरी ॥१५८॥
मग अधोभागीं । वाढती चौफेर । फुटोनि अपार । नाना देह ॥१५९॥
ऐशापरी भव-। वृक्षाचें हें मूळ । होतां चि प्रबळ । ऊर्ध्वभागीं ॥१६०॥
मग तयाचिया । अग्रांचे जुंबाडे । खालीं चोहोंकडे । पसरती ॥१६१॥
असो आदिमाये-। पासोनि पहिलें । निर्माण जाहलें । महत्त्व ॥१६२॥
तो चि लुसलुशीत । कोंवळा ^६ धुमारा । जाण धनुर्धरा । आरंभींचा ॥१६३॥
तयांतून सत्त्व-। रज-तमात्मक । त्रिविध जो एक । अहंकार ॥१६४॥

१ उलट; चुकीच्या. २ दिवा; दाखवणारी ज्योत. ३ पार्श्वभूमि. ४ ढगाला. ५ बनला. ६ कोंभ.

तो चि अधोमुख । शेंडा तीनपानी । येतसे फुटोनि । एकाएकीं ॥१६५॥
 वाढवी तो भेद । बुद्धीचिया ^१ अग्रें । मनाचा ^२ तरारे । मोड तेव्हां ॥१६६॥
 वृक्षाचें ह्या मूळ । दृढावतां ऐसैं । विकल्पाच्या रसैं । पोसल्या ज्या ॥१६७॥
 मन बुद्धि चित्त । आणि अहंकार । ऐशा ढिज्या चार । अंकुरती ॥१६८॥
 मग नभ वायु । तेज पृथ्वी जळ । फोंक हे सरळ । फोंफावती ॥१६९॥
 शब्दतन्मात्रादि । *तन्मान्त्रा-पंचक । फुटे हें नाजुक । ^३ गर्भ-पत्र ॥१७०॥
 शब्दांकुरावेरीं । ^४ श्रोत्रेन्द्रिय वाढे । तेव्हां पोसे ^५ कांडें । आकांक्षेचें ॥१७१॥
 त्वचेंद्रियरूपी । सपर्ण ^६ वल्लरी । स्पर्शांकुरावेरीं । घेई धांव ॥१७२॥
 तेव्हां एकाएकीं । अपार विकार । वाढती साचार । नवोनव ॥१७३॥
 रूपांकुरावेरीं । वाढे नेत्रेंद्रिय । तेव्हां वृद्धि होय । व्यामोहाची ॥१७४॥
 इच्छेचे पल्लव । फुटती जिव्हेस । लागतां वाढीस । रसांकुर ॥१७५॥
 घ्राणेंद्रिया लोभ । सुटे अनिवार । वेगें गंधांकुर । वाढे जेव्हां ॥१७६॥
 ऐसीं महत् अहं । बुद्धि मन भूतें । दाविती सीमेतें । संसाराच्या ॥१७७॥
 आठ हि अंगांनीं । वृक्ष हा अपार । काय सांगूं फार । जरी वाढे ॥१७८॥
 तरी रुपें भासैं । शिंपी एवढें च । ब्रह्मीं माया साच । तेवढी च ॥१७९॥
 किंवा सागराचा । जेवढा विस्तार । तेवढी साचार । तरंगता ॥१८०॥
 तैसैं भ्रांतिमूळ । भववृक्षाकारें । सर्वथा विस्तारे । ब्रह्म चि हें ॥१८१॥
 आपण चि होय । सर्व परिवार । एकाकी तो नर । स्वप्नीं जैसा ॥१८२॥
 तैसा ब्रह्माचा च । पसारा हा सारा । विस्तारला वीरा । वृक्षाकारें ॥१८३॥
 महत्तत्त्वादिक । अंकुरांपासोन । जाहल्या निर्माण । अधोशाखा ॥१८४॥
 परी असो ऐसा । वृक्ष भ्रमात्मक । वाढतसे देख । धनंजया ॥१८५॥
 कां गा ह्यासी ज्ञाते । बोलती 'अश्वत्थ' । तें हि सांगूं येथ । ऐक आतां ॥१८६॥
 गगनीं का जैसा । पाहें प्रतिक्षण । धरी नाना वर्ण । मेघराज ॥१८७॥
 नातरी चंचल । ^७ विद्युल्लता जैसी । टिके ना आकाशीं । निमिषार्ध ॥१८८॥
 कांपे पद्म-दळ । त्यावरी जळ । राहे ना निश्चळ । पळभरी ॥१८९॥

१ टोकानें. २ फोंफावतो. ३ आंतून निघणारें कोंवळें पान. ४ कान. ५ पेर. ६ वेल. ७ वीज.

ना तरी ^१ संत्रस्त । पुरुषाचें चित्त । राहे ना निवांत । क्षण एक ॥१९०॥
 तैसी उद्यांवेरीं । नाहीं एक स्थिति । म्हणोनि बोलती । अश्वत्थ हा ॥१९१॥
 एकसारिखा हा । टिके ना अक्षय । नासत हा जाय । क्षणोक्षणीं ॥१९२॥
 अश्वत्थ ह्या नांवें । बोलती पिंपळ । अर्जुना सकळ । स्वभावतां ॥१९३॥
 परी वृक्षासी ह्या । पिंपळ म्हणावें । आशय हा नव्हे । श्रीहरीचा ॥१९४॥
 भव-वृक्षासी ह्या । पिंपळ म्हणोनि । जरी चक्रपाणी । संबोधिता ॥१९५॥
 तरी होती ती हि । उपमा यथार्थ । रूढ ^२ लौकिकार्थ । ध्यानीं घेतां ॥१९६॥
 परी लौकिकार्थ । घेवोनियां काय । देवाचा आशय । तो चि घ्यावा ॥१९७॥
 म्हणोनियां भव- । वृक्षासंबंधींचा । अलौकिक साचा । ग्रंथ ऐका ॥१९८॥
 तरी देखोनियां । ह्याचें क्षणिकत्व । अश्वत्थ हें नांव । देती ह्यासी ॥१९९॥
 आणिक हि एक । धनंजया जाण । अव्यय म्हणोन । प्रसिद्ध हा ॥२००॥
 जरी अव्ययत्व । दिसे बाहेरून । परी तें आंतून । ऐसें आहे ॥२०१॥
 पाहें धनंजया । मेघांचिया मुखें । एके अंगें सुके । महा-सिंधु ॥२०२॥
 परी दुज्या अंगें । नद्यांचिया ^३ पंक्ति । भरोनि टाकित्ती । तयालागीं ॥२०३॥
 म्हणोनि तो जैसा । भरे ना ओहटे । जळें नित्य वाटे । परिपूर्ण ॥२०४॥
 परी तेथें मेघां- । नद्यांचा संयोग । पूर्णता अभंग । तोंवरी च ॥२०५॥
 तैसें वृक्षाचें ह्या । होणें जाणें पाहीं । पार्था होत राही । अतिवेगें ॥२०६॥
^४ पांगुळली येथें । तर्काची हि गति । म्हणोनि बोलती । अव्यय हा ॥२०७॥
 दानशूर साच । करी जरी ^५ वेंच । तरी होय ती च । सांठवण ॥२०८॥
 तैसा क्षणोक्षणीं । पावे हा विनाश । तरी अविनाश । ऐसा भासे ॥२०९॥
 फिरे रथ-चक्र । अति वेगें तरी । भासे भूमिवरी । स्थिर जैसें ॥२१०॥
 तैसी काळाचिया । बहु वेगें ^६ शुष्क । प्राणिरूप देख । शाखा जी का ॥२११॥
 गळोनियां जाय । तेथें चि अपार । फुटती अंकुर । वृक्षासी ह्या ॥२१२॥
 एकापाठीं एक । नभीं उद्भवती । जैशा मेघ-पंक्ति । आषाढींच्या ॥२१३॥
 तैसी ती एकैक । गळोनियां फांदी । पुन्हा कोट्यवधि । होती केव्हां ॥२१४॥

१ त्रासलेल्या. २ लोकांची समजूत. ३ रांगा. ४ खुंटली. ५ खर्च. ६ सुकलेली.

कळेना हें कांहीं । म्हणोनि हा वृक्ष । पार्था अविनाश । ऐसा भासे ॥२१५॥
चौदा हि भुवनें । पावती विलय । कल्पान्तसमय । होय जेव्हां ॥२१६॥
मग कल्पारंभीं । पुन्हां नाना सृष्टि । १ कोंभोनि किरीटी । भरा येती ॥२१७॥
महावातें जाय । गळोनियां साल । प्रळयाचा काळ । येई जेव्हां ॥२१८॥
तो चि कल्पारंभीं । सृष्टींचीं २ जुंबाडें । मागुती ३ उदंडें । उद्भवती ॥२१९॥
जैसा पुढें पुढें । इक्षुदंड वाढे । कांड्यापाठीं कांडें । फुटोनियां ॥२२०॥
*मन्वंतरापाठीं । तैसीं मन्वंतरें । येवोनि विस्तारे । वंश-वृद्धि ॥२२१॥
चार हि युगांचीं । सालपटें जीर्ण । पडती गळोन । कलीअंतीं ॥२२२॥
तो चि पुन्हां कृत- । युगाची विस्तीर्ण । आरंभापासोन । साल वाढे ॥२२३॥
जैसें चालू वर्ष । संपोनियां जाय । तें चि मूळ होय । पुढच्यासी ॥२२४॥
किंवा दिवसाचा । होय जो शेवट । तो चि पाठोपाठ । दुजा येई ॥२२५॥
वायूचिया पाहें । झुळकांसी जैसा । सांधा कोठें कैसा । कळेना हें ॥२२६॥
वृक्षाच्या ह्या तैशा । शाखा नेणों किती । होती आणि जाती । क्षणार्धांत ॥२२७॥
भव-तरुची ह्या । देहरूपी जीर्ण । जाय जो गळोन । दिरी एक ॥२२८॥
तो चि तेथें नाना । देहांचे अंकुर । फुटती अपार । धनंजया ॥२२९॥
म्हणोनि ४ भंगुर । असोनि हा साच । अव्यय ऐसा च । वाटे लोकां ॥२३०॥
वाहतें उदक । जाय जो जो वेगें । तो तो मिळे मार्गें । आणिक हि ॥२३१॥
तैसा हा संसार । असोनि अस्थिर । लोकांलागीं स्थिर । ऐसा वाटे ॥२३२॥
किंवा लाट जैसी । कोटी वेळां घडे । कोटी वेळां मोडे । ५ निमिषार्धीं ॥२३३॥
परी जयालागीं । कळे ना हें कांहीं । लाटेसी तो पाहीं । नित्य मानी ॥२३४॥
एक चि बुबुळ । फिरवोनि वेगें । काक पाहूं लागे । दोहीं डोळां ॥२३५॥
तंव तेथें जैसीं । बुबुळें तीं दोन । होती भासमान । जगालागीं ॥२३६॥
भूवरी ६ भिंगोरी । अति वेगें ७ भ्रमे । परी साच गमे । स्थिर ऐसी ॥२३७॥
येथें अति वेग । हा चि पार्था जाण । होतसे कारण । भ्रमालागीं ॥२३८॥
असो हें बहुत । जैसें का कोलीत । वेगें अंधारांत । भोवंडितां ॥२३९॥

१ रूजून. २ समुदाय. ३ पुष्कळ. ४ नाश पावणारा. ५ अगदीं थोड्या वेळांत. ६ भोंवरा. ७ फिरतो.

मग तें अखंड। भासे चक्राकार। तैसा हा संसार। महा-वृक्ष ॥२४०॥
 वेगें मोडे १ मांडे। परी लोक वेडे। मानिती बापुडे। अव्यय हा ॥२४१॥
 परी ह्याचा वेग। ओळखे जो कोणी। क्षणिक म्हणोनि। जाणे ह्यातें ॥२४२॥
 जाणे निमिषार्धीं। कोटी वेळां होय। तेविं पावे लय। कोटी वेळां ॥२४३॥
 अज्ञानावांचून। नसे ह्यासी मूळ। अस्तित्व २ टवाळ। असे ह्याचें ॥२४४॥
 ऐसा भव-वृक्ष। विनाशी हा जीर्ण। ऐसें झालें ज्ञान। जयालागीं ॥२४५॥
 तो चि ज्ञाता ऐसें। म्हणे मी सर्वज्ञ। वंद्य तो वेदज्ञ। वेदांतासी ॥२४६॥
 सर्व योगाभ्यासें। जोडे जें का साच। तया एकासी च। लाभलें तें ॥२४७॥
 काय सांगूं फार। ज्ञान तें हि जगे। तयाचिया योगें। धनंजया ॥२४८॥
 असो हा विस्तार। जाणे जो संसार-। वृक्षासी ३ नश्वर। मिथ्या ऐसें ॥२४९॥
 तयाचें वर्णन। करूं शके कोण। म्हणे जनार्दन। अर्जुनासी ॥२५०॥

अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा
 गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः।
 अधश्च मूलान्यनुसंततानि
 कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके ॥२॥

४ अधोशाखा भव-। तरूसी ह्या देख। ऊर्ध्वीं हि अनेक। उजू शाखा ॥२५१॥
 आणि अधोभागीं। फांकल्या डाहाळ्या। तयांसी हि मुळ्या। फुटोनियां ॥२५२॥
 तळीं आल्या वेली। पोसली पालवी। ऐसें तुज पूर्वीं। बोलिलों जें ॥२५३॥
 तें चि सांगूं आतां। सोपारें करून। ऐक अवधान। देवोनियां ॥२५४॥
 तरी अज्ञानाचें। दृढ मूळ देखें। महत्तत्त्वादिकें। भरा येतां ॥२५५॥
 तया ५ छंदोरूपी। मोठमोठीं पानें। फुटोनि वाढणें। घडे ह्याचें ॥२५६॥
 परी प्रारंभीं तों। स्वेदज जारज। उद्भिज्ज अंडज। ऐसे चार ॥२५७॥
 मोठमोठे फोंक। बुडापासोनियां। उजू फुटोनियां। घेती वाढ ॥२५८॥
 तयांपासोनियां। चौऱ्याऐशीं लाख। योनि-शाखा देख। अंकुरती ॥२५९॥
 मग जीवरूपी। फांद्यांचिया ठायीं। फांटें होती पाहीं। असंख्यात ॥२६०॥

१ मांडतो; तयार होतो. २ दिखाऊ; खोटे. ३ नाशिवंत. ४ खालीं फांद्या असलेल्या. ५ वेदरूप.

उजू शाखांतून । नाना सृष्टिरूप । डाहाळ्या अमूप । उद्भवती ॥२६१॥
मग जातीरूप । आडव्या अनेक । अंकुरती देख । शाखा तेथें ॥२६२॥
तवं स्त्री पुरुष । आणि नपुंसक । ^१ व्यक्तिभेदात्मक । ऐसे घोंस ॥२६३॥
कामादि आंगिक । विकारांच्या भारें । कैसे परस्परें । आंदोळती ॥२६४॥
नभीं वर्षाकाळीं । जैशा पालवती । मेघांचिया पंक्ति । नवोनव ॥२६५॥
अज्ञानाच्या ठायीं । तैसी फांके भली । नित्य नवी ^२ वल्ली । आकाराची ॥२६६॥
लावोनि गुंफिती । मग परस्परें । शाखा अंगभारें । आपुलिया ॥२६७॥
गुणक्षोभरूपी । तीव्र झंझावातें । तिहीं ठायीं फांटे । ऊर्ध्वमूळ ॥२६८॥
रजोगुणरूपी । वायूची झुळूक । झडाडतां देख । अति वेगें ॥२६९॥
मानवजातीची । बळावे जी खांदी । वाढे ना ती अधीं । किंवा ऊर्ध्वी ॥२७०॥
चतुर्वर्णरूपी । परी दिव्या दाट । फुटती अफाट । मध्यभागीं ॥२७१॥
वेदवाक्यरूपी । अपूर्व पालवी । डोलते बरवी । नित्य नवी ॥२७२॥
तया पालवीतें । विधिनिषेधाचे । डौलदार साचे । घोंस येती ॥२७३॥
क्षणिक ऐहिक । अंकुरती भोग । अर्थ-काम चांग । विस्तारतां ॥२७४॥
प्रवृत्तीचा पंथ । व्हावा वृद्धिंगत । लोभ ऐसा तेथ । बाळगोनि ॥२७५॥
शुभाशुभ कर्म- । रूपी मोठमोठे । नेणों किती फांटे । उद्भवती ॥२७६॥
घडतां मागील । कर्मभोगक्षय । गळोनियां जाय । ^३ देहकाष्ठ ॥२७७॥
तों चि नवे देह । एकएकापाठीं । देख विस्तारती । दुज्या ठायीं ॥२७८॥
सहज सुंदर । शोभे नित्य नवी । विषय-पालवी । शब्दादिक ॥२७९॥
रजोगुणरूपी । तीव्र ^४ प्रभंजन । प्रबळ होवोन । झडाडतां ॥२८०॥
मानवांच्या शाखा । ऐशा घनदाट । पसरती येथ । मर्त्यलोकीं ॥२८१॥
थांबोनि क्षणैक । रजाचा व्यापार । वाहूं लागे थोर । तमोवायु ॥२८२॥
तों चि मानवांच्या । ह्या च शाखांलागीं । देख अधोभागीं । एकाएकीं ॥२८३॥
कुकर्माच्या फांद्या । पसरती दाट । वासना वाईट । उद्भवोनि ॥२८४॥
^५ अप्रवृत्तिरूपी । कोंभ बळकट । फुटोनि बेफाट । शाखेसी त्या ॥२८५॥

१ प्रत्येक प्राण्याच्या वेगळेपणाचे. २ वेल. ३ देहरूपी लांकूड. ४ वारा. ५ वाईट कृत्यांची आवड.

१ प्रमादाचीं पानें । डाहाळ्या पल्लव । वाढती सदैव । नित्य नवीं ॥२८६॥
अर्जुना ऋग्वेद । आणि यजुःसाम । निश्चयें जें कर्म । निषेधिती ॥२८७॥
त्या चि निषिद्धांचा । पाला सर्वकाळ । वाजे सळसळ । अग्रभागीं ॥२८८॥
जारण-मारण । इत्यादिक क्रिया । बोलती साधाया । २ पर-घात ॥२८९॥
ऐसीं शास्त्र-पर्णे । घेवोनि सांगातीं । वेली विस्तारती । वासनेच्या ॥२९०॥
तों चि कुकर्माचीं । पाळें मुळें खोल । रुजोनि -प्रबळ । होतां मग ॥२९१॥
नाना जन्मशाखा । फोंफावती देख । एकाहुनी एक । हीन ऐशा ॥२९२॥
तमोगुणें तेव्हां । भुलोनियां कोणी । होती जे का प्राणी । कर्म-भ्रष्ट ॥२९३॥
चांडालादि हीन । जातींच्या फांद्यांत । झाले अधोगत । गुंतोनि ते ॥२९४॥
सर्प विंचू व्याघ्र । पशुपक्ष्यादिक । फांकती अनेक । आडशाखा ॥२९५॥
परी नित्य नवी । नरकाची गति । ही च फलप्राप्ति । तयां सर्वां ॥२९६॥
जेथें हिंसेलागीं । ३ आगळें ३ नेतृत्व । तैसें च महत्त्व । कुकर्मासी ॥२९७॥
ऐसे हीन जन्म-। रूपी नानांकुर । पावती विस्तार । निरंतर ॥२९८॥
ऐशापरी होती । मग तरु तृण । मृत्तिका पाषाण । किंवा लोह ॥२९९॥
ह्या चि शाखा तेथें । आणि फळें हीं च । धनंजया साच । जाण ऐसें ॥३००॥
मानवापासोन । ४ स्थावरापर्यंत । ऐशा वृद्धिंगत । अधोशाखा ॥३०१॥
म्हणोनि मानव-। रूपी ज्या डाहाळ्या । त्या चि जाण मुळ्या । अधोभागीं ॥३०२॥
तेथोनी च भव-। तरूचा विस्तार । होतसे अपार । धनंजया ॥३०३॥
भव-वृक्षाचें ह्या । एन्हवीं वरील । अज्ञान हें मूळ । ५ अग्रगण्य ॥३०४॥
तेथोनियां खालीं । पाहूं जावें तरी । शाखा मध्यावरी । मानवाची ॥३०५॥
परी ह्या च शाखे-। पासोनियां एक । ऊर्ध्वी पुण्यात्मक । सात्त्विक ती ॥३०६॥
आणि अधोभागीं । शाखा पापात्मक । वाढे दुजी देख । तामसी ती ॥३०७॥
विधिविधानासी । मनुष्यावांचोनि । पात्र नाही कोणी । म्हणोनियां ॥३०८॥
धनंजया ह्या च । मनुष्यशाखेसी । वेदत्रयांऐसीं । पानें येती ॥३०९॥
जरी वाटे शाखा । मनुष्यशरीर । पाहतां साचार । ऊर्ध्वमूळ ॥३१०॥

१ दोषांची. २ दुसऱ्याचा नाश. ३ विशेष, पुढारीपणा. ४ निर्जीव (जड) वस्तुपर्यंत. ५ पहिलें.

तरी पार्था जाण । शाखा तें चि मूळ । व्हावया सकळ । कर्म-वृद्धि ॥३११॥
 झाडाचिया फांद्या । जों जों घेती वाढ । तों तों खालीं दृढ । मुळें जैसीं ॥३१२॥
 आणि तळीं मुळें । जों जों बळावती । तों तों १ फैलावती । शाखा जैशा ॥३१३॥
 मानवी देहाची । तैशी च ती स्थिति । जाण पां किरीटी । सुनिश्चयें ॥३१४॥
 कर्म तंव देह । देह तंव कर्म । निसर्गाचा धर्म । असे ऐसा ॥३१५॥
 म्हणोनियां पाहें । मनुष्याचा देह । हीं च निःसंदेह । मुळें होती ॥३१६॥
 ऐसें जगत्पिता । देव नारायण । अर्जुनालागोन । सांगतसे ॥३१७॥
 मग तमाचें तें । थांबोनि वादळ । सुटे वावटळ । सत्त्वाची जों ॥३१८॥
 तों चि ह्या मानवी- । मूळांसी अमूप । सद्वासनारूप । कोंभ येती ॥३१९॥
 मग घेतां जोर । तयांसी अपार । फुटती अंकुर । सत्कर्माचे ॥३२०॥
 ज्ञानाचा विकास । होवोनि सत्वर । बुद्धीलागीं धार । चढोनियां ॥३२१॥
 तेणें चातुर्याचे । सुतीक्षण अंकुर । पावती विस्तार । क्षणामार्जीं ॥३२२॥
 तेथें २ मेधारसें । सर्वथा भरोनि । आस्थारूप ३ पर्णी । शोभती जे ॥३२३॥
 ऐसे सुकुमार । सरळ सुंदर । फुटती अंकुर । सद्वृत्तीचे ॥३२४॥
 सदाचाररूपी । धुमारे अपार । सहजें साचार । उद्भवोनि ॥३२५॥
 वेदपद्यांचिया । घोषें धनंजया । लागती गर्जाया । कैसे देख ॥३२६॥
 ४ शास्त्रोक्त वर्तन । आणि शिष्टाचार । यज्ञांचा विस्तार । नानाविध ॥३२७॥
 ऐसीं मोठमोठीं । एकापाठीं एक । पानें हि अनेक । उद्भवती ॥३२८॥
 यमदमरूपी । घोंस हे ५ अमूप । येती तपोरूप । डाहाळ्यांसी ॥३२९॥
 वैराग्याच्या फांद्या । बहु विस्तारोन । घेती कवळोन । तयांलागीं ॥३३०॥
 धैर्याकुरें तीक्षण- । व्रतरूपी फोंक । वेगें ऊर्ध्वमुख । उंचावती ॥३३१॥
 सत्त्वगुणरूपी । वाहे प्रभंजन । प्रबळ होवोन । जिये वेळीं ॥३३२॥
 तिये वेळीं पाला । वेदरूपी दाट । करी झडझडाट । सुविद्येचा ॥३३३॥
 तेथें धर्मशाखा । विस्तारतां भली । सरळ वाढली । जन्मशाखा ॥३३४॥
 तया शाखेलागीं । फुटती अनेक । स्वर्गफळादिक । आडफांटे ॥३३५॥

१ पसरतात. २ कुशाग्र बुद्धिरूप रसानें. ३ पानांनी. ४ धर्मशास्त्रानें सांगितल्याप्रमाणे. ५ पुष्कळ.

धर्ममोक्षरूपी । कोंवळी पालवी । फुटे नित्य नवी । जियेलागीं ॥३३६॥
 ऐसी विरक्तीची । शाखा रक्तवर्ण । होय ^१ वर्धमान । मग पुढें ॥३३७॥
 रवि-चंद्रादिक । ग्रह थोर थोर । आणिक पितर । * विद्याधर ॥३३८॥
^२ ऋष्यादिक आड- । शाखांचे प्रकार । पावती विस्तार । सत्त्वगुणें ॥३३९॥
 ह्या हि वरी उंच । वाढती अनेक । थोर इंद्रादिक । शाखासंघ ॥३४०॥
 तयां शाखांलागीं । फळांचा संभार । टाकी निरंतर । झांकोनियां ॥३४१॥
 ह्या हि वरी ज्या का । तपोज्ञानें थोर । अपार विस्तार । असे ज्यांचा ॥३४२॥
 ऐशा उंच शाखा । देख सव्यसाची । आणिक *मरीचि । कश्यपादि ॥३४३॥
 शाखांतुनी शाखा । फुटोनि अपार । वाढतो विस्तार । ऊर्ध्वभागीं ॥३४४॥
 बुडीं सान परी । ^३ अग्रभागीं थोर । फळांचा ^४ संभार । म्हणोनियां ॥३४५॥
 ह्या हि वरी शिव- । ब्रह्म देवांकुर । देख तीक्ष्णतर । फुटोनियां ॥३४६॥
 सत्यलोक शिव- । लोक ऐसा थोर । येई फळभार । शाखांसी त्या ॥३४७॥
 मनुष्याची शाखा । फळभारें ऐसी । मूळ-मायेपासीं । टेंके पुन्हां ॥३४८॥
 ऐसी च सामान्य । वृक्षांची हि स्थिति । जेव्हां फळें येती । घनदाट ॥३४९॥
 तेव्हां ओथंबोन । शाखा तयांचिया । पाहती भेटाया । मूळालागीं ॥३५०॥
 मनुष्यरूपी ही । तैसी शाखा जाण । होतां वर्धमान । सत्त्वगुणें ॥३५१॥
 जेथोनि हा भव- । तरूचा उद्भव । तयामूळीं ठाव । घेई ज्ञानें ॥३५२॥
 म्हणोनियां शिवा । आणि ब्रह्मदेवा- । पलीकडे जीवा । वाढ नाहीं ॥३५३॥
 येथोनियां पुढें । ब्रह्म चि आघवें । राहिलें स्वभावें । ऊर्ध्वभागीं ॥३५४॥
 परी असो ऐशा । शाखा ब्रह्मादिक । होती च ना देख । ब्रह्मतुल्य ॥३५५॥
 सनकादि नामें । जयांची विख्याति । ऐशा शाखा होती । आणिक हि ॥३५६॥
 ब्रह्मस्वरूपीं त्या । राहिल्या जडोन । न जातां गुंतोन । फळींमूळीं ॥३५७॥
 मनुष्यापासोन । ब्रह्मदेवावेरीं । शाखा ऐशा वरी । उंचावती ॥३५८॥
 ब्रह्मादिक ऊर्ध्व- । शाखांलागीं मूळ । शाखा हि केवळ । मानवाची ॥३५९॥
 म्हणोनि मानव- । शाखा हीं च येथें । मुळें ^५ अधोगत । जाण पार्था ॥३६०॥

* परिशिष्ट पहा. १ वाढत जाणारी. २ ऋषि इत्यादि. ३ शेंड्याला. ४ समुदाय; (सामग्री). ५ खालीं गेलेली.

असो, जयालागीं । खालीं वरी शाखा । असे ऐसा जो का । अलौकिक ॥३६१॥
तो चि ऊर्ध्व-मूळ । भव-वृक्ष येथें । निवेदिला तूतें । धनंजया ॥३६२॥
आणि अधोमुळें । तीं हि सविस्तर । दाविलीं साचार । स्पष्टपणें ॥३६३॥
आतां ^१ उन्मूळे हा । कैसा भव-वृक्ष । ऐक पार्था लक्ष । देवोनियां ॥३६४॥

न रूपमस्येह तथोपलभ्यते
नान्तो न चादिर्न च संप्रतिष्ठा ।
अश्वत्थमेनं सुविरूढमूल -
मसङ्गशस्त्रेण दृढेन छित्वा ॥३॥

परी एवढें हें । झाड उन्मूळील । असेल प्रबळ । ऐसें कोण ॥३६५॥
ऐसी क्षुद्र शंका । उद्भवेल मनीं । तरी ती काढोनि । टाक वेगें ॥३६६॥
भव-वृक्षाच्या ह्या । ऊर्ध्व-शाखा जरी । ब्रह्मलोकावेरीं । उंचावती ॥३६७॥
आणि मूळ जरी । ऊर्ध्वीं निराकारीं । ^२ स्थावरादिवेरीं । ^३ अधोशाखा ॥३६८॥
मध्ये मनुष्यांचीं । मुळें जरी दाट । ऐसा बळकट । अमर्याद ॥३६९॥
तरी पार्था ह्यास । उन्मूळावयास । कायसे सायास । सांगें मज ॥३७०॥
बाळकासी वाटे । बागुलाची भीति । दूर कराया ती । श्रम काय ॥३७१॥
द्यावें लागे काय । तथा बागुलासी । सांगें दूर देशीं । हांकलोन ॥३७२॥
^४ अंबरी मेघांचे । भासती जे ^५ दुर्ग । लागती का सांग । पाडावे ते ॥३७३॥
होईल ^६ ख-पुष्प । तरी तें तोडावें । सशाचें मोडावें । शिंग जैसें ॥३७४॥
तैसा भव-वृक्ष । नाहीं च हा जेथें । भय कैचें तेथें । उन्मूळाया ॥३७५॥
खालीं वरी शाखा- । मुळांचा विस्तार । वर्णिला साचार । जरी आम्हीं ॥३७६॥
वांझेचीं लेंकरें । व्हावीं घरभर । तैसा चि प्रकार । तरी येथें ॥३७७॥
काय जागृतींत । तथा सत्यपण । केलें जें भाषण । स्वप्नामार्जीं ॥३७८॥
संसार-वृक्षाची । कहाणी केवळ । तैसी च पोकळ । जाण पार्था ॥३७९॥
*कासवीचें तूप । बरवें वाढोन । घालावें भोजन । रायालागीं ॥३८०॥
पार्था सर्वथैव । तैसें मिथ्या जाण । केलें जें वर्णन । वृक्षाचें ह्या ॥३८१॥

* परिशिष्ट पहा. १ उपलेल. २ जड वस्तूपर्यंत. ३ खालच्या फांद्या. ४ आकाशांत. ५ किल्ले.
६ आकाशाचें फूल.

भव-वृक्षाचें ह्या। अज्ञान जें मूळ। ^१ लटिकें केवळ। तें चि आधीं ॥३८२॥
 मग सांगें तया। अज्ञानाचें कार्य। होईल तें काय। सत्याऐसें ॥३८३॥
 म्हणोनि कोठून। ह्यासी सत्यपण। ^२ मिथ्या च हा जाण। भव-वृक्ष ॥३८४॥
 अंत नाही ह्यासी। बोलती जें ऐसें। तें हि साच असे। एकेपरी ॥३८५॥
 निद्रेलागीं अंत। असे का तोंवरी। जागृति जोंवरी। नाही आली ॥३८६॥
 ना तरी उदेला। नाही ^३ दिन-मणि। तोंवरी रजनी। ओसरे ना ॥३८७॥
 तैसा वृक्षासी ह्या। अंत नाही देख। जोंवरी विवेक। उठावे ना ॥३८८॥
 जोंवरी पवन। राहे ना निवांत। तोंवरी ना अंत। तरंगांसी ॥३८९॥
 म्हणोनियां सूर्य। मावळतां जैसा। मृगजळाभासा। ठाव नाही ॥३९०॥
 किंवा पंडुसुता। मालवितां दीप। जाय आपोआप। प्रभा जैसी ॥३९१॥
 तैसें अविद्येतें। टाकी जें गिळोन। ऐसें सत्य ज्ञान। उठावेल ॥३९२॥
 तेव्हां चि समूळ। होय ह्याचा अंत। एहवीं निभ्रांत। तुटे ना हा ॥३९३॥
 तेविं वृक्षाचें ह्या। अनादि म्हणोन। करिती वर्णन। अर्जुना जें ॥३९४॥
 तें हि तयालागीं। साजेसें च जाण। नव्हे ^४ अप्रमाण। भलतैसें ॥३९५॥
 भव-वृक्षासी ह्या। नाही ^५ साचपण। प्रारंभ कोठून। मग तेथें ॥३९६॥
 होतसे जेथून। जयाचा उद्भव। आदि ऐसें नांव। शोभे तेथें ॥३९७॥
 परी जयालागीं। अस्तित्व नाही च। तेथें कैचें साच। आदिपण ॥३९८॥
 जन्म ना अस्तित्व। जयालागीं होय। सांगूं कोण माय। तयाची गा ॥३९९॥
 ऐसा भव-वृक्ष। नाहीपणानें च। अनादि हा साच। म्हणों येई ॥४००॥
^६ वंध्या-कुमाराची। कुंडली मांडोन। कैचें ग्रहमान। वर्तवावें ॥४०१॥
 रंगरूपहीन। स्वभावे गगन। तेथें नील-वर्ण। कल्पूं ये का ॥४०२॥
 नातरी पांडवा। आकाश-पुष्पांचा। देठ कोणें कैचा। तोडावा गा ॥४०३॥
 म्हणोनियां जया। नाही सत्यपण। आरंभ कोठून। तयालागीं ॥४०४॥
 केल्याविण असे। जैसा सर्वथैव। घटाचा ^७ अभाव। घटापूर्वी ॥४०५॥
 तैसा भव-वृक्ष। समूळ हा जाण। अनादि म्हणोन। धनंजया ॥४०६॥

१ खोटें; भासमात्र. २ खोटाच. ३ सूर्य. ४ खोटें. ५ खरेपणा. ६ वांझेच्या मुलाची. ७ नसणें.

भव-वृक्षासी ह्या। ऐशापरी पाहीं। नाहीपणें नाही। आदिअंत ॥४०७॥
 आणि मध्यें स्थिति। आभासे जी कांहीं। सर्वथैव ती हि। मिथ्या जाण ॥४०८॥
 ब्रह्मगिरींतून। न होय निर्माण। मिळे ना जावोन। सागरातें ॥४०९॥
 परी माझारीं च। धनंजया जैसें। लटिकें च भासे। मृगजळ ॥४१०॥
 तैसा आदिअंतीं। नसोनियां साच। मध्यें हि नाहीं च। भव-वृक्ष ॥४११॥
 परी विलक्षण। ह्याचें खोटेपण। भासे हा नसोन। आहे ऐसा ॥४१२॥
 भरोनि राहिलें। नाना रंगीं जैसें। इंद्रधनु दिसे। नभामार्जी ॥४१३॥
 तैसा लटका च। भव-वृक्ष पाहें। नेणत्यासी आहे। ऐसा वाटे ॥४१४॥
 बहुरूपी जैसा। भुलवितो जनां। घेवोनियां नाना। वेष सोंगें ॥४१५॥
 तैसा भव-वृक्ष। स्थितीचिया वेळे। भुलवितो डोळे। नेणत्याचे ॥४१६॥
 नभीं निळा रंग। नसता च भासे। परी तो हि नासे। क्षणोक्षणीं ॥४१७॥
 स्वप्नींचे पदार्थ। मानिले कीं साच। तरी होती ना च। निरंतर ॥४१८॥
 संसार-वृक्षाचा। तैसा चि क्षणिक। ^१ निरर्थक देख। आभास हा ॥४१९॥
 मर्कटानें जैसें। निजप्रतिबिंब। धरावया ^२ अंभ। कालवावें ॥४२०॥
 तैसा देखतां हा। आहे ऐसा वाटे। धरूं जातां कोठें। सांपडे ना ॥४२१॥
 पाहें धनंजया। उद्भव ^३ विलय। अति वेगें होय। तरंगांचा ॥४२२॥
 नातरी सवेग। ^४ सौदामिनी जेवीं। चमकोनि जावी। ^५ निमिषार्थ ॥४२३॥
 परी तयांसी हि। टाकोनियां मागें। घडे मोडे वेगें। आभास हा ॥४२४॥
 नेणवे समोर। किंवा पाठमोरा। कैसा वाहे वारा। ग्रीष्मन्तींचा ॥४२५॥
 भव-वृक्षाचें ह्या। तैसें स्थित्यंतर। होतसे साचार। क्षणोक्षणीं ॥४२६॥
 नाहीं आदिअंत। नाहीं स्थिति साच। रूप हि तैसें च। नाहीं ह्यासी ॥४२७॥
 ऐसा हा अश्वत्थ। उन्मूळावयासी। आतां कासयासी। ^६ कुंथाकुंथी ॥४२८॥
 नसोनि हा वृक्ष। बळावला साच। अज्ञानामुळें च। आपुलिया ॥४२९॥
 तरी आत्मज्ञान-। रूपी तीक्षण ^७ खड्गें। अर्जुना हा वेगें। तोडीं आतां ॥४३०॥
 नाहीं तरी एक। ज्ञानाविण जे जे। करिशील दुजे। उपाय तूं ॥४३१॥

१ व्यर्थ. २ पाणी. ३ नाहीसें होणें. ४ वीज. ५ फार थोडा वेळ. ६ कष्ट. ७ तलवारीने.

तेणें ह्या अश्वत्था-। माझारीं सर्वथा। गुंतशील पार्था। अधिक चि ॥४३२॥
 गुंतोनियां तेथें। मग फांदोफांदीं। किती ^१अधीं-ऊर्ध्वीं। हिंडशील ॥४३३॥
 म्हणोनि यथार्थ। ज्ञान संपादून। मूळ जें अज्ञान। तें चि ^२छेदीं ॥४३४॥
 दोरीवरी सर्प। भासला साचार। तयालागीं ठार। करावया ॥४३५॥
 लांब लांब काठ्या। मेळवोनि काय। वाउगा तो होय। शीण जैसा ॥४३६॥
 नावेसाठीं कोणी। धांवे रानोमाळ। मिथ्या मृगजळ। तरावया ॥४३७॥
 तों चि ओढ्यामाजीं। साच सांपडोन। जावें कीं बुडोन। तेणें जैसें ॥४३८॥
 तैसा कोणी मिथ्या। प्रपंचाचा नाश। व्हावया सायास। करूं धांवे ॥४३९॥
 तरी साधनांचा। होवोनियां शीण। जाय तो मरोन। आपण चि ॥४४०॥
 म्हणोनियां स्वप्नीं। बैसला जो घाय। तयासी उपाय। जागृती च ॥४४१॥
 तैसें जया वृक्षा। अज्ञान हें मूळ। तुटे तो केवळ। ज्ञान-खड्गें ॥४४२॥
 परी यावी आतां। ती च ^३खड्ग-लता। सहज पेलतां। म्हणोनियां ॥४४३॥
 अभंग सामर्थ्य। बुद्धीलागीं हवें। पार्था नित्य नवें। वैराग्याचें ॥४४४॥
 जेणें स्वर्गादिक। त्रि-वर्ग हा जाण। ^४श्वानाचें ^४वमन। गमे ऐसा ॥४४५॥
 सर्व भोग्यजातीं। आणील जें वीट। ऐसें बळकट। असावें तें ॥४४६॥
 देहाभिमानाचें। मग धनंजया। म्यान काढोनियां। एकाएकीं ॥४४७॥
 अंतर्मुख बुद्धि। ही च कोणी मूठ। तींत खड्ग नीट। धरावें तें ॥४४८॥
 मग विवेकाची। घेवोनि सहाण। तेथें पाजवोन। नीटपणें ॥४४९॥
 अहं-ब्रह्म ऐशा। बोधाची साचार। अति तीक्ष्ण धार। काढोनियां ॥४५०॥
 मग तयालागीं। अद्वैताचें पाणी। द्यावें पाजळोनि। पूर्णबोधें ॥४५१॥
 बुद्धिनिश्चयाचें। परी मुष्टी-बळ। एक दोन वेळ। परीक्षोनि ॥४५२॥
 मग अतिशुद्ध। मननापर्यंत। पेलोनियां नीट। धरावें तें ॥४५३॥
 पार्था ज्ञानरूप। हत्याराशीं ऐसें। होतां निजध्यासें। एकरूप ॥४५४॥
 मग ज्ञानखड्गें। घालावया घाव। ^५भवाचें तों नांव। तें हि ^६नुरे ॥४५५॥
 ऐसी हाता येतां। ज्ञानखड्गलता। प्रकाश फांकतां। अद्वैताचा ॥४५६॥

१ खालींवर. २ तोडून टाक. ३ तलवारीचें पातें. ४ कुत्र्याची ओक. ५ संसाराचें. ६ उरत नाहीं.

प्रपंच-वृक्षाचा । होवोनि विनाश । तुटे मायापाश । एकाएकीं ॥४५७॥
शरद् ऋतूतील । वारा प्रारंभींचा । केर गगनींचा । झाडी जैसा ॥४५८॥
ना तरी उदय । पावला १ तमारी । जैसा घोंट भरी । अंधाराचा ॥४५९॥
किंवा जागृतीस । येतां धनंजया । जाय लोपोनियां । स्वप्न जैसें ॥४६०॥
तैसा स्वानुभव- । धारेचा प्रभाव । छेदील ह्या भव- । वृक्षालागीं ॥४६१॥
तेव्हां वृक्षाचें त्या । ऊर्ध्वभागीं मूळ । किंवा शाखा-जाल । अधोभागीं ॥४६२॥
अर्जुना ह्यांतील । कांहीं च न भासे । मृगजळ जैसें । चांदिण्यांत ॥४६३॥
आत्मज्ञान-खड्गें । ऐसा ऊर्ध्वमूळ । अश्वत्थ समूळ । छेदोनि हा ॥४६४॥

ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं
यस्मिन्नाता न निवर्तन्ति भूयः ।
तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये
यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥४॥

मग २ इदं ऐसें । नाहीं च स्फुरण । जेथें ३ अहंपण । तें हि नाहीं ॥४६५॥
ऐसें आपणांत । आपण आपुलें । स्वरूप संचलें । पहावें गा ॥४६६॥
पाहती दर्पणीं । परी अज्ञ जन । आपुलें वदन । दुजेंऐसें ॥४६७॥
द्रष्टा-दृश्य-भाव । तैसा चि राखोन । ४ स्व-रूप-दर्शन । नको घेऊं ॥४६८॥
विहिरीपूर्वीं च । आपुलिया स्थानीं । असे जैसें पाणी । झऱ्याचें गा ॥४६९॥
नातरी ५ कासारीं । आटतां चि अंभ । बिंबीं प्रतिबिंब । एक होय ॥४७०॥
किंवा घट-भंगीं । जैसें घटाकाश । पावतें ऐक्यास । महाकाशीं ॥४७१॥
नातरी ६ इंधन । संपतां चि अग्नि । येई परतोनि । मूळरूपीं ॥४७२॥
तैसें आत्मज्ञानें । स्वरूपीं मिळोन । आपणा आपण । पहावें गा ॥४७३॥
जिव्हेनें आपुली । घ्यावी रुचि जैसी । पहावें नेत्रासी । नेत्रानें च ॥४७४॥
तैसें चि साचार । धनंजया जाण । देखावें आपण । आपणासी ॥४७५॥
नातरी तेजासी । जैसें तेज मिळे । नभावरी लोळे । नभ जैसें ॥४७६॥
किंवा जळाची च । करोनियां खोळ । तींत जैसें जळ । भरावें गा ॥४७७॥

१ सूर्य. २ 'हें' दुसरें. ३ 'मी' अशी जाणीव. ४ आत्मरूप पाहाणें. ५ तळ्यांत. ६ जळण.

तैसें चि अद्वैतें। सुनिश्चयें जाण। पहावें आपण। आपणातें ॥४७८॥
जयाचें दर्शन। द्रष्ट्याविण होय। ज्ञात्याविण ज्ञेय। असे जें का ॥४७९॥
आद्य-पुरुष हें। नांव जया ठाया। देती धनंजया। यथार्थत्वे ॥४८०॥
परी तयाचें हि। कराया वर्णन। आश्रय घेवोन। उपाधीचा ॥४८१॥
पुढें सरे वेद। मग धनंजया। स्वीकारोन वायां। नामरूपें ॥४८२॥
१ मागुतीं न पाहों। मागें परतोन। प्रतिज्ञा करोन। ऐसी दृढ ॥४८३॥
भव आणि स्वर्ग। ह्यांसी कंटाळून ॥ आश्रय घेवोन। योगज्ञानीं ॥४८४॥
जया स्वरूपाचें। घ्यावया दर्शन। २ मोक्षकामी जन। निघाले गा ॥४८५॥
जया आत्मरूपा। पहावें म्हणोन। संसार सांडोन। पाठीमागें ॥४८६॥
कर्माचा शेवट। जो का सत्यलोक। तो हि ३ पैजा देख। ओलांडोन ॥४८७॥
विरक्त पुरुष। पुढें घेती धांव। विषयातें सर्व। झुगारोनि ॥४८८॥
तेविं पंडु-सुता। अहंतादि सर्व। झाडोनियां भाव। आपुले गा ॥४८९॥
जया मूलघरा। पावावयासाठीं। ज्ञानी हातीं घेती। जयपत्र ॥४९०॥
नेणंता जी वस्तु। भासे जगद्भान। मिथ्या मीतूपण। जर्गी नांदे ॥४९१॥
पाहें भाग्यहीन। पुरुषाची वायां। वाढे धनंजया। आशा जैसी ॥४९२॥
तैसी एवढी ही। विश्व-परंपरा। पावली विस्तारा। जेथोनियां ॥४९३॥
तें चि आत्मरूप। आपुलें आपण। त्रिपुटी सांडोन। पहावें गा ॥४९४॥
थंडीनें थंडीस। जैसे थंडवावें। तैसें चि जाणावें। हें हि येंथें ॥४९५॥
देखें आणिक हि। एक असे खूण। स्थान तें गहन। ओळखाया ॥४९६॥
कीं जें प्राप्त होतां। जीवासी अर्जुना। घ्यावया लागेना। पुनर्जन्म ॥४९७॥
परी प्रळयान्तीं। जैसें जळमय। सर्व विश्व होय। धनंजया ॥४९८॥
तैसें आत्मज्ञानें। सर्वत्र समान। आत्मा परिपूर्ण। देखती जे ॥४९९॥
ते चि ज्ञानी जन। पावती तें स्थान। जें का ४ सच्चिद्घन। ब्रह्मरूप ॥५००॥

निर्मानमोहा जितसङ्गदोषा

अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः ॥

१ पुनः.. २ मोक्षाची इच्छा करणारे. ३ पैज मारुन. ४ सत्य आणि ज्ञान ह्यांनी पूर्ण भरलेलें.

द्वन्दैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञै
गच्छन्त्यमूढाः पदमव्ययं तत् ॥५॥

वर्षाकाळाअन्तीं । जैशा मेघ-पंक्ति । सोडोनियां जाती । आकाशातें ॥५०१॥
तैशापरी जाण । गेले मोह-मान । सांडोनियां मन । जयांचें गा ॥५०२॥
असोनि ^१ निर्धन । निष्ठुर जे होती । तयां कंटाळती । ^२ आप्त जैसे ॥५०३॥
तैसे जयांलागीं । सर्व हि विकार । सांडोनि सत्वर । दूर गेले ॥५०४॥
केळीलागीं जैसीं । फळें येतां जाण । पडे ^३ उन्मळून । आपोआप ॥५०५॥
हळूहळू तैसें । गळे ज्यांचें कर्म । होतां चि परम । आत्म-लाभ ॥५०६॥
वृक्षालागीं आग । लागली देखोन । पळे ^४ पक्षीगण । सैरावैरा ॥५०७॥
तैसें जयांलागीं । सर्व हि ^५ विकल्प । गेले आपोआप । सांडोनियां ॥५०८॥
भेदबुद्धिरूपी । जिये भूमीवर । ^६ दोष-तृणांकुर । उद्भवती ॥५०९॥
पार्था तिये भेद- । बुद्धीची तों वार्ता । नाहीं च सर्वथा । जयांलागीं ॥५१०॥
तेजोनिधि सूर्य । पावतां उदय । पळोनियां जाय । रात्र जैसी ॥५११॥
अविद्येसहित । देह-अहंकार । तैसा गेला दूर । पळोनियां ॥५१२॥
आयुष्यविहीन । जीव अकस्मात् । टाकोनियां देत । देह जैसा ॥५१३॥
तैसें मोहात्मक । द्वैत धनंजया । गेलें सांडोनियां । जयांलागीं ॥५१४॥
लोहाचें सांकडें । जैसें परिसासी । जोडे ना सूर्यासी । ^७ तम जैसें ॥५१५॥
तैसा जयां द्वैत- । बुद्धीचा दुष्काळ । असे सर्वकाळ । स्वभावे चि ॥५१६॥
घेवोनियां सुख- । दुःखांचा आकार । होती जीं गोचर । देहीं द्वंद्वें ॥५१७॥
धजावती ना तीं । अर्जुना साचार । ठाकाया समोर । जयांचिया ॥५१८॥
स्वप्नामार्जीं लाभो । राज्य-सिंहासन । नातरी मरण । होवो प्राप्त ॥५१९॥
परी जागें होतां । सर्वथा तें जाण । होय ना कारण । हर्षशोकां ॥५२०॥
नातरी गरुडा । वेढावया जैसें । अंगीं बळ नसे । सर्पांचिया ॥५२१॥
तैसें सुखदुःख- । पुण्यपापादिक । द्वंद्वें जया देख । वेढिती ना ॥५२२॥
आणि सारासार- । विचारीं प्रवीण । होवोनि सज्ञान । राजहंस ॥५२३॥

१ दरिद्री. २ नातेवाईक. ३ उपळून. ४ पक्ष्यांचा समुदाय. ५ संशय. ६ दोषरूपी रान. ७ काळोख.

असद्वस्तुरूपी । सांडोनियां^१ नीर ।^२ आत्मरसक्षीर । सेविती जे ॥५२४॥
आपुल्या रसाचा । जैसा सूर्यदेव । करोनि वर्षाव । भूमीवरी ॥५२५॥
किरणांच्या द्वारा । तो चि आकर्षून । आणी परतोन । निज-बिंबीं ॥५२६॥
भ्रांतीमुळें तैसी । आत्मवस्तु भली । जी का विखुरली । बारा वाटे ॥५२७॥
ज्ञानदृष्टीनें ती । एकपणें साच । आपुल्या ठायीं च । देखती जे ॥५२८॥
गंगेचा प्रवाह । सागरा मिळोन । तद्रूप होवोन । राहे जैसा ॥५२९॥
तैसा आत्मयाच्या । निर्धारीं च देख । तद्रूप विवेक । जयांचा गा ॥५३०॥
आकाशासी जैसें । येणें जाणें नाहीं । राहे सर्वा ठायीं ।^३ व्यापकत्वे ॥५३१॥
तैसें आघवें चि । जाहले आपण । कामना म्हणोन । नुरे जयां ॥५३२॥
आगीच्या डोंगरीं । बीज कोणतें हि । अंकुरे ना पाहीं । धनंजया ॥५३३॥
तैसा जयांचिया । मानसीं साचार । अल्प हि विकार । उद्भवे ना ॥५३४॥
मंदराची रवी । काढोनियां घेतां । आली निश्चळता । क्षीरार्णवीं ॥५३५॥
तैसी जयांचिया । शुद्ध अंतरांत । उसळे ना लाट । विषयांची ॥५३६॥
अपूर्णता नाहीं । कोणत्या हि अंगीं । जैसी चंद्रालागीं । पौर्णिमेच्या ॥५३७॥
तैसे आत्मज्ञानें । झाले पूर्णकाम । म्हणोनि निष्काम । स्वभावे जे ॥५३८॥
ऐसे विलक्षण । जयांअंगीं गुण । तयांतें वर्णोन । किती सांगूं ॥५३९॥
जैसा झडाडत्या । वायूपुढें देख । टिके ना क्षणैक । धूलिकण ॥५४०॥
तैसें आत्मलाभें । जयांसी अर्जुना । नांव हि रुचे ना । विषयांचें ॥५४१॥
असो ज्ञानरूप । अग्नीमाजीं भले । ऐसे शुद्ध झाले । जे जे कोणी ॥५४२॥
ते चि एक होती । तया ठायीं तैसे । मिसळलें जैसें ।^४ हेम^५ हेमीं ॥५४३॥
तया ठायीं ऐसें । बोलतां तें स्थान । कोणतें म्हणोन । विचारिसी ॥५४४॥
तरी कल्पान्तीं हि । नासे ना जें स्थान । तें चि तें ठिकाण । जाण बापा ॥५४५॥
परी दृश्यपणें । जयातें पहावें । ना तरी जाणावें । ज्ञेयपणें ॥५४६॥
किंवा अमूक हें । म्हणोनि दावावें । ऐसें तरी नव्हे । अर्जुना जें ॥५४७॥

न तद्भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः ।

१ भासमान् विश्व हेंच पाणी. २ आत्मानंद हेंच दूध. ३ व्यापकपणानें. ४ सोने. ५ सोन्यांत.

यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥६॥

झगझगीत दीप । दाखवी जें कांहीं । किंवा चंद्रमा हि । उजळी जें ॥५४८॥
 बहु बोलूं काय । १ सहस्र-किरण । करी प्रकाशन । विश्वाचें ज्या ॥५४९॥
 आघवें तें विश्व । होय भासमान । तोंवरी दर्शन । नाही ज्याचें ॥५५०॥
 विश्वाचा आभास । भासतसे पाहें । लपोनियां राहे । तोंवरी जें ॥५५१॥
 जैसें शिंपीपण । सर्वथा २ हरपे । तंव वाटे रुपें । ऐसें साच ॥५५२॥
 किंवा दोरीपण । लोपतां साचार । सर्पाचा आकार । ३ दृढ होय ॥५५३॥
 तैसीं चंद्रसूर्य । इत्यादिक मोठीं । जीं जीं तेजें होती । भासमान ॥५५४॥
 प्रकाशती तीं तीं । साच धनंजया । जिये वस्तूचिया । अंधारांत ॥५५५॥
 ती तों आत्मवस्तु । तेजोराशि देख । सर्वभूतात्मक । एक असे ॥५५६॥
 सूर्यचंद्राचिया । मानसीं प्रकाशे । सर्वत्र जी असे । सारखी च ॥५५७॥
 म्हणोनियां आत्म- । वस्तु-प्रकाशांत । तेजोहीन होत । चंद्रसूर्य ॥५५८॥
 ह्या चि साठीं सर्व । तेजस्व्यांचें तेज । जाण तें सहज । ब्रह्माचें च ॥५५९॥
 चंद्रासवें लोप । तारकांचा होय । पावतां उदय । ४ दिन-मणि ॥५६०॥
 तैसें ज्याचिया । प्रकाशें आघवें । चंद्रसूर्यासवें । विश्व लोपे ॥५६१॥
 जाग येतां स्वप्न । मावळे सकळ । नुरे मृगजळ । अस्तमानीं ॥५६२॥
 तैसा पाहीं ज्या । वस्तूचिया ठायीं । आभास तों नाहीं । कोणता च ॥५६३॥
 तें चि धनंजया । माझें निजधाम । जाण सर्वोत्तम ॥ सुनिश्चये ॥५६४॥
 नद्यांचे ते ओघ । न येती परते । महासागरातें । मिळाले जे ॥५६५॥
 तैसे पावले जे । माझें निजधाम । त्यां नाहीं जन्म । पुनरपि ॥५६६॥
 मिठाची बाहुली । ५ लवण-सागरीं । घालितां माघारीं । परते ना ॥५६७॥
 किंवा अग्नि-ज्वाळा । जातां अंतराळीं । न येती भूतळीं । पुन्हां जैशा ॥५६८॥
 ना तरी ६ संतप्त । ६ लोहालागीं ६ वारी । भेटतां माघारीं । निघे ना तें ॥५६९॥
 तैसे आत्मज्ञानें । पुरुष जे भले । मिळोनियां गेले । माझ्या रूपीं ॥५७०॥
 त्यांलागीं मिथ्या । जन्ममरणाची । चुके सव्यसाची । येरझार ॥५७१॥

१ सूर्य. २ नाहीसें होतें. ३ पक्का. ४ खान्या समुद्रांत. ५ तापलेल्या लोखंडाला. ६ पाणी.

तंव १ प्रज्ञारूपी । पृथ्वीचा तो १ राय । बोले धनंजय । श्रीहरीतें ॥५७२॥
 म्हणे देवा थोर । पावलों प्रसाद । परी ऐका शब्द । एक माझा ॥५७३॥
 देवा तुमचिया । स्वरूपीं जडोनि । मागुते जे कोणी । वळती ना ॥५७४॥
 तुम्हांपासोनियां । होते का ते भिन्न । किंवा ते अभिन्न । २ ठायींचे च ॥५७५॥
 स्वरूपेंकरोन । जरी ठायींचे च । वेगळे ते साच । होती देवा ॥५७६॥
 तरी परतोन । नाहीं च ते येत । दिसे विसंगत । बोलणें हें ॥५७७॥
 पुष्प-गंधीं गुंग । जाहले भ्रमर । होती का साचार । पुष्परूप ॥५७८॥
 ३ लक्ष्याहूनि बाण । २ स्वरूपें चि भिन्न । म्हणोनि स्पर्शोन । परतती ॥५७९॥
 तैसे तुझ्याहून । ठायींचे जे भिन्न । येती परतोन । मागुते ते ॥५८०॥
 ना तरी स्वरूप । तुझें आणि त्यांचें । जरी एक साचें । ठायींचें च ॥५८१॥
 तरी शस्त्र जैसें । न रुपे आपणा । तैसें कोणी कोणा । मिळावें हो ॥५८२॥
 म्हणोनियां जैसा । देहा आणि अंगा । संयोग-वियोगा । ठाव नाहीं ॥५८३॥
 तैसी तयांची हि । स्थिति देवा जाण । होती तुझ्याहून । अभिन्न जे ॥५८४॥
 आणि तुजहून । वेगळे जे सदा । पावती ना कदा । तुजसी ते ॥५८५॥
 तरी मागुते ते । येती वा येती ना । वायां ४ विवंचना । कासया ही ॥५८६॥
 आतां कोण गा ते । पावोनियां तूतें । येती ना मागुते । प्रपंचांत ॥५८७॥
 तें चि उमजेल । मज ऐशापरी । सांगावें श्रीहरी । सर्वात्मका ॥५८८॥
 अर्जुनाची ऐसी । ऐकोनि आशंका । शिरोमणि जो का । सर्वज्ञांचा ॥५८९॥
 देव तो श्रीकृष्ण । बोले संतोषून । शिष्याचें तें ज्ञान । देखोनियां ॥५९०॥
 म्हणे महाबुद्धे । पावोनियां मातें । येती ना मागुते । माघारीं जे ॥५९१॥
 तयांच्या स्वरूपा- । संबंधीं साचार । दोन्ही हि प्रकार । संभवती ॥५९२॥
 तत्त्वतां विचार । करोनि पहावें । तरी ते स्वभावें । मद्रूप चि ॥५९३॥
 परी वरिवरी । विचारितां जाण । भिन्न मजहून । भासती ते ॥५९४॥
 जळावरी जैसे । दिसती कल्लोळ । एहवीं केवळ । पाणी च ते ॥५९५॥
 किंवा सोन्याहून । अलंकार भिन्न । परी सर्व जाण । सोनें चि ते ॥५९६॥

१ अत्यंत बुद्धिमान्. २ मूळचेच. ३ ज्यावर नेम धरावयाचा त्या वस्तूहून. ४ विचार; चर्चा.

तैसें ज्ञानदृष्ट्या । साच पाहूं जातां । मजसी तत्त्वतां । एक चि ते ॥५९७॥
 परी भिन्नपण । होय जें निर्माण । तथासी कारण । अज्ञान चि ॥५९८॥
 आणि ^१आत्मदृष्ट्या । करितां विचार । सर्वत्र साचार । मी च एक ॥५९९॥
 तेथें भिन्नाभिन्न । ऐसा व्यवहार । व्हावया साचार । दुजें कोठें ? ॥६००॥
 आघवें आकाश । घालोनियां पोटीं । प्रकाशे किरीटी । सूर्य जेव्हां ॥६०१॥
 तेव्हां प्रतिबिंब । दिसे कोठे कैचें । होतां सर्व साचें । ^२रश्मिमय ॥६०२॥
 आघवें कल्पान्तीं । होतां जलमय । नदी नाले काय । घोघावती ॥६०३॥
 म्हणोनियां जो मी । ^३अविक्रिय एक । तथा मज देख । अंश कैचे ॥६०४॥
 ह्या चि लागीं जीव । भिन्न कीं अभिन्न । सर्वथा हा प्रश्न । संभवे ना ॥६०५॥
 असोनियां उजू । वांकुडें च होय । पार्था जैसें तोय । पात्रासंगें ॥६०६॥
 किंवा पाण्यासंगें । नसतें च जाण । येई दुजेपण । सूर्यालागीं ॥६०७॥
 चौकोनि वाटोळें । असे का गगन । तें तों रूपहीन । जरी साच ॥६०८॥
 तरी घटीं मठीं । सांपडतां भलें । चौकोनी वाटोळें । होय जैसें ॥६०९॥
 किंवा निद्रेचिया । आधारें स्वप्नांत । जेव्हां होय प्राप्त । राज्यपद ॥६१०॥
 तेव्हां तो पुरुष । एकला चि पाहें । होवोनियां राहे । सर्व जैसा ॥६११॥
 मिसळतां हीण । शुद्ध सुवर्णास । भिन्न भिन्न कस । लागे जैसा ॥६१२॥
 असोनि मी तैसा । शुद्ध स्वभावतां । वेटाळिला जातां । मायायोगें ॥६१३॥
 सर्वत्र अज्ञान । फांकोनि साचार । पडोनि विसर । स्वरूपाचा ॥६१४॥
 कोण मी कोठील । ऐशा विकल्पांत । सांपडोनि भ्रांत । होय जीव ॥६१५॥
 मग भ्रांतीमार्जीं । करोनि विचार । देह मी साचार । ऐसें मानी ॥६१६॥

ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः ।

मनः पष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥७॥

देहा चि एवढें । मानोनि आपणा । आणी भिन्नपणा । जीव जेव्हां ॥६१७॥
 तेव्हां पडोनियां । मर्यादा तथास । जीव तो ^४मदंश । ऐसें वाटे ॥६१८॥
 वायूचिया संगें । प्रकटे सागर । धरोनि आकार । तरंगांचा ॥६१९॥

१ आत्मदृष्टीनें. २ किरणांनी भरलेलें. ३ ज्याच्यांत विकार किंवा बदल होत नाहीं असा. ४ माझा भाग.

मग सागरांश । म्हणोनि ते जाण । आभासती सान-। पणें जैसें ॥६२०॥
 तैसा जडालागीं । करीं सचेतन । देह अभिमान । धरीं जेव्हां ॥६२१॥
 तेव्हां चि मी जीव । ऐसें स्वभावतां । १ गमे पंडु-सुता । जीवलोकीं ॥६२२॥
 जीवदृष्टीनें हा । दिसे जो २ व्यापार । तो चि गा साचार । जीवलोक ॥६२३॥
 जन्म-मृत्यु सत्य । ऐसें जें मानणें । तयासी मी म्हणें । जीवलोक ॥६२४॥
 जैसा निशा-नाथ । बिंबोनि जळांत । असे ३ जळातीत । स्वभावे चि ॥६२५॥
 तैसा जीवलोकीं । येथें प्रपंचांत । देहीं देहातीत । देख मातें ॥६२६॥
 कुंकुमाच्या संगें । दिसे जैसा लाल । असोनि निर्मळ । स्फटिक तो ॥६२७॥
 न मोडतां तैसें । माझें अनादित्व । किंवा अक्रियत्व । न खंडतां ॥६२८॥
 कर्ता भोक्ता ऐसें । गमे जें जें कांहीं । तें तें सर्व पाहीं । भ्रांतिरूप ॥६२९॥
 काय सांगूं फार । आत्मा जो निर्लेप । होतां तो तद्रूप । प्रकृतीशीं ॥६३०॥
 जन्ममरणादि । देहधर्म पाही । आपुल्या च ठायीं । साच ऐसे ॥६३१॥
 मग मन आणि । पंच-ज्ञानेंद्रियें । प्रकृतीचीं कार्यें । होती जीं का ॥६३२॥
 तीं तो आपुलीं च । मानोनि साचार । लागे व्यवहार । करावया ॥६३३॥
 जैसें संन्याशानें । आपुलें आपण । कुटुंब बनोन । स्वप्नामार्जीं ॥६३४॥
 मग तयाचिया । गुंतोनि मोहांत । राहावे भोगीत । सुखदुःखें ॥६३५॥
 तैसा आत्मा निज-। रूप विसरोन । ४ तद्रूप होवोन । प्रकृतीशीं ॥६३६॥
 मग प्रकृतीचीं । होती कार्यें जीं जीं । तीं तीं माझीं माझीं । ऐसें मानी ॥६३७॥
 ऐसा तो जीवात्मा । जाण पां किरीटी । मनाचिया रथीं । आरूढोनि ॥६३८॥
 श्रवणाच्या द्वारा । निघोनि त्वरित । प्रवेशे रानांत । शब्दाचिया ॥६३९॥
 खेंचोनि लगाम । प्रकृतीचा वेगें । त्वचेचिया मार्गें । जीवात्मा तो ॥६४०॥
 एकादिये वेळे । स्पर्शाचिया घोर । अरण्यां संचार । करूं लागे ॥६४१॥
 रिघोनियां केव्हां । नेत्रांचिया द्वारीं । रूपाच्या डोंगरीं । स्वैर हिंडे ॥६४२॥
 किंवा जिव्हाद्वारें । निघोनि बाहेरी । रसरूप दरी । भरूं लागे ॥६४३॥
 ५ घ्राणचिया द्वारा । ना तरी सत्वर । पडोनि बाहेर । जीवात्मा तो ॥६४४॥

१ वाटतें. २ हालचाल; व्यवहार. ३ पाण्याच्या पलीकडला. ४ मिसळून गेलेला. ५ नाकावाटे.

मग गंधरूपी । घनदाट वन । जाय ओलांडून । एकाएकीं ॥६४५॥
 ऐशापरी देह- । इंद्रियांचा स्वामी । पार्था ^१ अंतर्यामी । जीवात्मा तो ॥६४६॥
 मनाचें सर्वथा । घेवोनि सहाय्य । शब्दादि विषय । भोगीतसे ॥६४७॥

शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः ।

गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गन्धानिवाशयात् ॥८॥

परी जेव्हां जीव । प्रवेशतो देहीं । तेव्हां चि तो होई । कर्ता भोक्ता ॥६४८॥
 जैसा कोणी आला । सहपरिवार । ^२ प्रासादीं सुंदर । रहावया ॥६४९॥
 तरी तो ^३ संपन्न । ^३ विलासी म्हणोन । येतसे कळोन । सहजें चि ॥६५०॥
 तैशापरी पार्था । *स्थूल शरीरांत । येवोनि रहात । जीव जेव्हां ॥६५१॥
 विषयेंद्रियांची । तेव्हां गडबड । अहंतेची वाढ । दिसूं लागे ॥६५२॥
 किंवा जीव जेव्हां । एका शरीरास । टाकोनि दुजास । ^४ अंगीकारी ॥६५३॥
 तेव्हां इंद्रियांचा । हा चि समुदाय । घेवोनियां जाय । स्वतांसंगें ॥६५४॥
 जैसा अतिथीचा । झाला अपमान । जाई पुण्य-धन । घेवोनियां ॥६५५॥
 किंवा कळसूत्री । बाहुल्यांचा नाच । धागा तुटतां च । थांबे जैसा ॥६५६॥
 किंवा मावळतां । सहस्र-किरण । लोकांचे लोचन । सर्वें नेई ॥६५७॥
 काय सांगूं फार । जैसा ^५ प्रभंजन । नेतसे वाहोन । पुष्प-गंध ॥६५८॥
 तैसा देहराज । जीवात्मा हा जाण । देहातें सोडोन । जाय जेव्हां ॥६५९॥
 तेव्हां आपुलिया । संगें ऐसीं नेई । मनासह साही । इंद्रियें हीं ॥६६०॥

श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ।

अधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥९॥

मग इहलोकीं । ना तरी स्वर्गांत । अंगीकारी जेथ । अन्य देह ॥६६१॥
 तेथ त्याच देहीं । विस्तारितो पाहीं । मनादि सहा हि । इंद्रियांसीं ॥६६२॥
 मालवितां दीप । प्रभेसर्वें जाई । पुन्हां तेज देई । लावितां तो ॥६६३॥
 परी येथें ऐसें । वाटे धनंजया । अज्ञ जनांचिया । दृष्टीलागीं ॥६६४॥
 कीं हा जीवात्मा च । देहधारी झाला । ह्यानें च भोगिला । विषय हि ॥६६५॥

* परिशिष्ट पहा. १ मनोवृत्तीचा नियामक. २ राजवाड्यांत. ३ श्रीमंत व चैनी. ४ घेतो; स्वीकारतो. ५ वारा.

किंवा हा चि जाय । देहातें सोडून । साच अज्ञ जन । मानिती हें ॥६६६॥
मृत्यु आणि जन्म । भोग आणि कर्म । सर्वथा हे धर्म । प्रकृतीचे ॥६६७॥
परी जन्म-मृत्यु । आत्म्यासी च होती । ऐसें मंदमती । मानिती ते ॥६६८॥

उत्क्रामन्तं स्थितं वाऽपि भुञ्जानं वा गुणान्वितम् ।

विमूढा नानुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः ॥१०॥

यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम् ।

यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः ॥११॥

एवढीशी अल्प । शरीराची मोट । चेतना प्रकट । होतां त्यांत ॥६६९॥
आत्मा आला ऐसें । बोलती अज्ञान । चलनवलन । देखोनि तें ॥६७०॥
तयाचिया संगें । आपुलाल्या ^१ अर्थी । इंद्रियें वर्तती । जियेवेळीं ॥६७१॥
तिये वेळीं आत्मा । भोग घेतो ऐसें । बोलती ते ^२ पिसे । ^३ मतिमंद ॥६७२॥
मग ^४ भोगक्षीण । देह पडे जेव्हां । ओरडती तेव्हां । गेला ऐसें ॥६७३॥
वृक्ष डोलतांना । दिसे तोंवरी च । वारा असे साच । काय तेथें ॥६७४॥
आणि वृक्षालागीं । जेथें नाहीं ठाव । तेथें का अभाव । असे त्याचा ॥६७५॥
किंवा आरशांत । पहावें तेव्हां च । आपणासी साच । मानावें का ? ॥६७६॥
आपुलें अस्तित्व । ^५ सर्वथैव पाहीं । नव्हतें च काई । तयाआधीं ॥६७७॥
मग तो ^६ दर्पण । सारितां बाजूस । लोपतां आभास । स्वरूपाचा ॥६७८॥
आपुलें अस्तित्व । संपलें ऐसें च । मानावें का साच । सुनिश्चयें ॥६७९॥
बोलती गा ऐसें । झाला मेघनाद । जरी गुण शब्द । आकाशाचा ॥६८०॥
धावती सवेग । मेघ परी जैसें । धांवे चंद्र ऐसें । आरोपिती ॥६८१॥
तैसे जन्म मृत्यु । देहासी च होती । परी मंदमती । आंधळे जे ॥६८२॥
तयां अविक्रिय । आत्मा मरे जन्मे । ऐसें वाटे भ्रमें । सुनिश्चयें ॥६८३॥
आत्मा आत्म्याठायीं । देह-धर्म देहीं । देखती ते पाहीं । वेगळे च ॥६८४॥
ज्ञानदृष्टीनें ते । देखोनि हें सर्व । देहीं आत्मतत्त्व । ओळखिती ॥६८५॥
ग्रीष्मकाळीं जैसे । रवीचे किरण । ढगांसी भेदोन । पार जाती ॥६८६॥

१ विषयांत. २ वेडे. ३ मूर्ख. ४ (भोगावयाचें) प्रारब्ध संपलें आहे असा. ५ पूर्णपणें. ६ आरसा.

तैसी विवेकाची । वाढोनियां व्याप्ति । स्वरूपीं च स्फूर्ति । बैसे ज्यांची ॥६८७॥
 देखती ते ज्ञानी । आत्मतत्त्व कैसें । तें चि सांगतसें । ऐक आतां ॥६८८॥
 जैसें तारांगणीं । भरलें गगन । सागरीं बिंबोन । राहे जरी ॥६८९॥
 तरी तें तुटोन । पडलें नाहीं च । कळों येई साच । बुद्धीसी हें ॥६९०॥
 सागरीं आभास । भासतो तो वायां । गगनाचे ठायां । गगन तें ॥६९१॥
 जाणती ते तैसा । आत्मा आत्म्याठायीं । असोनियां देहीं । देहातीत ॥६९२॥
 ओहळाचें जळ । वाहे खळखळ । १ चंद्रिका केवळ । बिंबे तेथें ॥६९३॥
 परी चंचळ तें । जळ चि साचार । चंद्रिका ती स्थिर । चंद्राठायीं ॥६९४॥
 किंवा भरे आटे । सरोवरीं २ नीर । परी तो ३ भास्कर । स्वस्थानीं च ॥६९५॥
 तैसा होय जाय । देह परी मातें । जाणती ते ज्ञाते । अविनाश ॥६९६॥
 घडले मोडले । घट मठ जरी । राहे ४ व्योम तरी । तैसें चि तें ॥६९७॥
 तैसे अखंडित । आत्मसत्तेवरी । देह नाना परी । अज्ञानें जे ॥६९८॥
 कल्पिले तयांस । उत्पत्ति-विनाश । कळे ज्ञानियांस । ऐसें स्पष्ट ॥६९९॥
 करी ना करवी । कांहीं हि व्यापार । चढे ना साचार । ओहटे ना ॥७००॥
 ऐशा चैतन्याच्या । सत्य स्वरूपातें । जाणती ते ज्ञाते । आत्मज्ञानें ॥७०१॥
 पार्था जरी ज्ञान । होईल स्वाधीन । *अणु-संशोधन । बुद्धीलागीं ॥७०२॥
 सकल शास्त्रांचें । सर्वस्व निधान । येईल संपूर्ण । जरी हातीं ॥७०३॥
 शास्त्रविज्ञानाची । ऐसी प्राप्ति परी । ५ विरक्ति जोंवरी । नाहीं चिर्तीं ॥७०४॥
 तोंवरी मी देख । सर्वात्मक एक । न भेटें निःशंक । तयांलागीं ॥७०५॥
 ज्ञानाचा विचार । जिव्हेवरी नाचे । परी विषयांचें । ध्यान मनीं ॥७०६॥
 तरी तयांसी मी । न भेटें साचार । सत्य हें त्रिवार । जाण बापा ॥७०७॥
 सांगें निद्रेमार्जीं । बरळोनि ज्ञान । संसार-बंधन । तुटे काई ? ॥७०८॥
 ना तरी पोथीसी । करोनियां स्पर्श । होय का प्रवेश । विद्येमार्जीं ? ॥७०९॥
 किंवा सांजवेळे । बांधोनियां डोळे । ६ घ्राणीं ७ मुक्ताफळें । लाविलीं गा ॥७१०॥
 तरी कळे काय । त्यांचें मोल-मान । नाकाशीं धरोन । ठेवितां तीं ॥७११॥

१ चांदणे. २ पाणी. ३ सूर्य. ४ आकाश. ५ वैराग्य. ६ नाकाला. ७ मोत्यें.

तैसा जिव्हे सर्व। शास्त्रांचा सराव। आणि चित्तीं ठाव। अहंतेसी ॥७१२॥
लक्षावधि जन्म। ऐसे गेले जरी। नाहीं तयां तरी। माझी प्राप्ति ॥७१३॥
भूतमात्रीं एक। कैसा मी व्यापक। तें चि सांगूं ऐक। पार्था आतां ॥७१४॥

यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम्।

यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तेतेजो विद्धि मामकम् ॥१२॥

आदित्यासकट। विश्व हें समस्त। होय प्रकाशित। प्रकाशें ज्या ॥७१५॥
जाण धनंजया। माझी च ती ^१ दीप्ति। असे जी ^२ आद्यन्तीं। विश्वाचिया ॥७१६॥
शोषोनियां जळ। मावळतां रवि। मागुतीं पुरवी। ओलांश जो ॥७१७॥
शीतल प्रकाश। चंद्राचा तो पार्था। माझा चि तत्त्वतां। जाण ऐसें ॥७१८॥
आणि जें अपार। ^३ दाहक ^४ पाचक। अग्नि-तेज देख। तें हि माझें ॥७१९॥

गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा।

पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः ॥१३॥

रिघोनि भू-तळीं। भूमीसी आधार। झालों मी साचार। म्हणोनियां ॥७२०॥
विरवी ना तिज। सागरींचें जळ। मातीचें ढेकूळ। असोनी ती ॥७२१॥
आणि चराचर। भूतांसी अपार। धरी निरंतर। ^५ धरित्री जी ॥७२२॥
तया धरित्रींत। सर्वथा रिघोन। भूतांसी धारण। करीं मी च ॥७२३॥
नभीं चंद्ररूपें। ^६ चालतें साचार। झालों सरोवर। अमृताचें ॥७२४॥
तया चंद्राचिया। किरणांचे झोत। यथें असंख्यात। फांकती जे ॥७२५॥
अर्जुना तयांसी। करोनि धारण। ^७ औषधी-भरण। करीं मी च ॥७२६॥
कंद मूळ फळ। आणिक सकळ। धान्यांचा सुकाळ। करोनियां ॥७२७॥
ऐशापरी नाना। अन्नं पुरवोन। देतसें जीवन। प्राणिमात्रां ॥७२८॥
निर्मिलें जें अन्न। पचोनि तें पूर्ण। व्हावें समाधान। जीवांलागीं ॥७२९॥

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः।

प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥१४॥

म्हणोनियां सर्व। प्राणियांच्या देहीं। नाभि-स्थानीं पाहीं। राहोनियां ॥७३०॥

१ तेज. २ मार्गेंपुढे. ३ जाळणारें. ४ पचविणारें. ५ पृथ्वी. ६ चालणारें. ७ वनस्पतींचें पोषण.

झालों^१ जठराग्नि । मी च पार्था तेथ । आगटी संतत । पेटवोनि ॥७३१॥
प्राणापानरूपी । जोडभाता जाण । तयातें फुंकोन । अहोरात्र ॥७३२॥
नेणों किती अन्न । टाकितों^२ आटोन । पोटीं प्रतिक्षण । धनंजया ॥७३३॥
शुष्क किंवा स्निग्ध । सुपक्व विदग्ध । अन्नं *चतुर्विध । पचवीं मी ॥७३४॥
ऐशापरी मी च । सर्व प्राणिगण । तयांचें जें अन्न । तें हि मी च ॥७३५॥
जिराया तें अन्न । मुख्य जें साधन । जठराग्नि जाण । तो हि मी च ॥७३६॥
माझिया व्याप्तीची । आणिक ती आतां । तुज अपूर्वता । काय सांगूं ॥७३७॥
विशीं मजविण । दुजें नसे कांहीं । असें सर्वाठारीं । मी च एक ॥७३८॥
तरी विश्वीं प्राणी । कोणी सदा सुखी । कोणी अति दुःखी । ऐसें कैसें ॥७३९॥
एका चि प्रदीपें ।^३ पट्टणीं अमूप । लाविलें^४ प्रदीप । जागोजागीं ॥७४०॥
तरी तयांतील । कांहीं प्रभाहीन । ऐसें का घडोन । येई कोठें ? ॥७४१॥
तर्कवितर्कांनीं । ऐशापरी मन । गेलें आशंकोन । जरी तुझें ॥७४२॥
तरी टाकूं ती हि । आशंका फेडोन । ऐक सावधान । धनंजया ॥७४३॥
आघवें हें मी च । एक असें साच । अन्यथा नाही च । येथें कांहीं ॥७४४॥
परी जैसें ज्याचें । मन बुद्धि चित्त । होतसें मी^५ व्यक्त । तैसा तेथें ॥७४५॥
जैसे नाना वाद्यां । नाना नाद-भेद । जरी एक शब्द । आकाशाचा ॥७४६॥
लोकव्यवहारा । उपयोगी होय । जैसा एक सूर्य । नाना रीती ॥७४७॥
बीजधर्मांऐसें । भिन्नरस होय । एक चि तें तोय । नाना वृक्षीं ॥७४८॥
तैसें माझें एक । स्वरूप साचार । दिसे नानाकार । नाना जीवां ॥७४९॥
दुपदरी भला । नीलमणि-हार । देखिला समोर । नेणत्यानें ॥७५०॥
तरी सर्पत्वे तो । होय भयभीत । परी सुख तेथ । जाणत्यासी ॥७५१॥
स्वातीचें उदक । शिंपीमाजीं पडे । तरी तेथें घडें । मोती जैसें ॥७५२॥
परी तें चि पार्था । सर्पमुखीं जातां । तयाचें सर्वथा । विष होय ॥७५३॥
तैसा जाणत्यासी । मी तों सुखालागीं ॥ नेणत्याच्या^६ भागीं । दुःखरूप ॥७५४॥

सर्वस्य चाहं हृदि संनिविष्टो

१ पोटांतील पाचक अग्नि. २ जिरवून. ३ शहरांत. ४ दिवे. ५ स्पष्ट. ६ वांट्याला.

मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च ।

वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो

वेदान्तकृद्वेदविदेव चाहम् ॥१५॥

‘अमुका मी’ ऐसैं। बुद्धीचें स्फुरण। होय रात्रंदिन। सर्वातरीं ॥७५५॥
 तें तों पार्था जाण। पाहतां तत्त्वतां। स्वरूप सर्वथा। माझें चि गा ॥७५६॥
 परी घडोनियां। संतांची संगति। रिघोनियां मति। योग-ज्ञानीं ॥७५७॥
 सद्गुरु-चरण। उपासितां जाण। वैराग्य बाणोन। अंतरांत ॥७५८॥
 ह्या चि सत्कर्माच्या। योगें हारपोन। ^१ अशेष अज्ञान। धनंजया ॥७५९॥
 जयांची अहंता। आत्मस्वरूपांत। राहिली निवांत। स्थिरावोनि ॥७६०॥
 ते तों स्वरूपीं च। ठेवोनियां दृष्टि। देखोनि किरीटी। मज तेथें ॥७६१॥
 नित्य महानंदीं। जाहले तल्लीन। तयासी कारण। मी च एक ॥७६२॥
 होतां सूर्योदय। पहावें गा साच। जैसैं सूर्यानिं च। सूर्यालागीं ॥७६३॥
 तैशापरी जाण। माझें मज ज्ञान। व्हावया कारण। मी च असें ॥७६४॥
 ना तरी गुंतोन। देहाच्या सेवेंत। देहीं च आसक्त। जाहले जे ॥७६५॥
 त्यांच्या संगतींत। सर्वदा राहोन। थोरवी ऐकोन। संसाराची ॥७६६॥
 जयांची अहंता। देहाचिया ठायीं। जडोनियां राही। सर्वकाळ ॥७६७॥
 ते तों धनंजया। ^२ स्वर्गसंसारार्थ। आचरोनि येथ। कर्मकांड ॥७६८॥
 होती सर्वथैव। दुःखाचे च धनी। साच विसरोनि। आत्मरूप ॥७६९॥
 जागता चि जैसा। होतसे कारण। निद्रा आणि स्वप्न। भोगावया ॥७७०॥
 तैसैं नेणत्यांसी। होय हें जें दुःख। तें हि पार्था देख। मजमुळें ॥७७१॥
 ना तरी मेघानें। झांकिलें सूर्यातें। हें हि कळों येतें। सूर्यानिं च ॥७७२॥
 माझ्या चि ^३ सत्तेनें। मातें नेणोनियां। देखती विषयां। तैसे प्राणी ॥७७३॥
 झोंपेलागीं किंवा। व्हावया जागृत। जागृति च होत। ^४ हेतु जैसी ॥७७४॥
 तैसा प्राण्यांच्या। ज्ञाना-अज्ञानासी। असें गा सर्वांशीं। मी च मूळ ॥७७५॥
 माझे सत्स्वरूप। नेणोनि सर्वथा। वेद मातें पार्था। जाणों गेला ॥७७६॥

१ सगळे. २ स्वर्गातील व ह्या जगांतील सुखोपभोगांकरितां. ३ अस्तित्वामुळें. ४ कारण.

तवं तेथें शाखा । ऋग्वेदादि तीन । जाहल्या निर्माण । भिन्न भिन्न ॥७७७॥
 परी नदी वाहो । पूर्व-पश्चिमेस । एका सागरास । मिळे जैसी ॥७७८॥
 तैशा भिन्न भिन्न । जरी तीन शाखा । तरी मज एका । जाणों जाती ॥७७९॥
 परी एकमेव । ^१ अद्वितीयं ब्रह्म । सिद्धान्त परम । ऐसा जो का ॥७८०॥
 तेथें शब्दासर्वें । हारपती ^२ श्रुती । वायूसर्वें ^३ द्रुति । नभीं जैसी ॥७८१॥
 तैसैं सकळ हि । जेव्हां श्रुतिजात । लाजोनि निवांत । राहे ऐसैं ॥७८२॥
 प्रकटोनि तेव्हां । तेथें यथातथ्य । वर्णाया सामर्थ्य । देई मी च ॥७८३॥
 वेदांसमवेत । अशेष हि जग । हारपतें मग । जिये ठायीं ॥७८४॥
 तें गा निजज्ञान । निर्मल पवित्र । जाणावया ^४ पात्र । माझा मी च ॥७८५॥
 जैसैं झोंपेंतून । जाग येतां पूर्ण । लोपे दुजेपण । स्वप्नांतील ॥७८६॥
 मग आपुलें जें । साच एकपण । येतसे दिसोन । तें हि स्पष्ट ॥७८७॥
 तैसैं द्वैताचिया ॥ संबंधावांचोन । माझें एकपण । ठायींचें जें ॥७८८॥
 तें हि एकपण । जाणें माझा मी च । हेतु हि मी साच । त्या ज्ञाना ॥७८९॥
 काजळी वा अग्नि । उरे ना कांहीं च । पेटोनि जातांच । कापूर तो ॥७९०॥
 तैसैं अविद्येतें । समूळ गिळोन । ज्ञान हि बुडोन । जाय जेथें ॥७९१॥
 तेथें आहे नाहीं । बोल हे खुंटोन । उरे स्थिति जाण । शब्दातीत ॥७९२॥
 मार्गासर्वें गेला । विश्व जो घेवोन । त्या चोरा कोण । कोठें शोधी ॥७९३॥
 ऐसी कोणीएक । जी का शुद्धावस्था । मी च ती सर्वथा । जाण पार्था ॥७९४॥
 चराचरांतील । आपुल्या ^५ व्याप्तीतें । वर्णितां श्रीकांतें । ऐशा रीती ॥७९५॥
 आपुलें स्वरूप । उपाधिरहित । हें चि त्या स्पष्ट । सांगितलें ॥७९६॥
 क्षीराब्धींत जैसा । प्रतिबिंबताहे । चंद्रोदय पाहें । आकाशींचा ॥७९७॥
 पार्थाचिया ठायीं । ज्ञानाचा त्या ठसा । उमटला तैसा । एकाएकीं ॥७९८॥
 आरशासारखी । होय जरी भिंत । स्वच्छ चकचकीत । रूपदर्शी ॥७९९॥
 तरी तींत चित्रें । जैसीं समोरील । भिंताडावरील । उमटती ॥८००॥
 तैसा कृष्णार्जुनां- । माझारीं सारिखा । नांदतसे देखा । एक बोध ॥८०१॥

१ ज्यावांचून दुसरें काहीं नाहींच असें. २ वेद. ३ सुगंध. ४ योग्यता असलेला. ५ सर्वव्यापीपणाला.

परब्रह्मरूप । कैसें विलक्षण । जों जों ^१ आकलन । होय त्याचें ॥८०२॥
 तों तों तेथें गोडी । वाढत चि जाय । म्हणोनियां राय । साधकांचा ॥८०३॥
 अर्जुन तो म्हणे । देवा निजव्याप्ति । वर्णितां श्रीपति । तुम्ही आतां ॥८०४॥
 आपुलें स्वरूप । उपाधिरहित । म्हणोनि जें येथ । सांगितलें ॥८०५॥
 तें चि पुनरपि । न ठेवितां न्यून । सांगा विवरोन । मजलागीं ॥८०६॥
 तंव देव म्हणे । भलें केलें पार्था । तें चि पुन्हां आतां । सांगूं तुज ॥८०७॥
 अगा आम्हांसी हि । अखंड ह्या गोष्टी । बोलायची मोठी । गोडी वाटे ॥८०८॥
 परी करूं काय । विचारितें देख । भेटे ना आणिक । तुजऐसें ॥८०९॥
 माझे मनोरथ । व्हावया सफळ । आज तूं केवळ । भेटलासी ॥८१०॥
 कीं तूं माझें येथ । उपाधिरहित । स्वरूप अद्भुत । ^२पुसों येसी ॥८११॥
 अद्वैतावरी हि । भोगावया सुख । होसी सहाय्यक । तूं च मातें ॥८१२॥
 कीं हें सत्स्वरूप । पुसोनि सहज । सुख माझें मज । देसी येथें ॥८१३॥
 पाहातां दर्पण । ठेवोनि समीप । आपुलें स्वरूप । दिसे त्यांत ॥८१४॥
 तैसा सुनिर्मळ । ^३संवादियांमाजीं । वाटसी तूं आजी । सर्वश्रेष्ठ ॥८१५॥
 प्रिय पार्था तुवां । नेणोनि पुसावें । मग ऐकवावें । तुज आम्हीं ॥८१६॥
 ऐसा तरी येथें । नव्हे चि प्रकार । एक चि साचार । आम्ही-तुम्ही ॥८१७॥
 बोलोनियां ऐसें । मग जगजेठी । प्रेमें देई मिठी । अर्जुनासी ॥८१८॥
 करोनियां पूर्ण । ^४कृपावलोकन । देव नारायण । काय बोले । ८१९॥
 म्हणे दोहीं ओठीं । एक चि बोलणें । एक चि चालणें । दोहीं पार्यीं ॥८२०॥
 तैसें तुझें-माझें । पुसणें-सांगणें । होय एकपणें । धनंजया ॥८२१॥
 आतां भोगूं येथें । एक स्वरूपातें । सांगतें पुसतें । दोन्ही एक ॥८२२॥
 बोलतां हें प्रेमें । श्रीहरी भुलोनि । राहे अलिंगोनि । पार्थालागीं ॥८२३॥
 मग सांवरोनि । म्हणे ह्या प्रसंगीं । नोहे उपयोगी । ऐक्यप्रेम ॥८२४॥
 गुळाच्या ढेपींत । रुचीसाठीं क्षार । घालणें साचार । इष्ट नोहे ॥८२५॥
 तैसी ऐक्यप्रेमें । संवादसुखाची । रसाळता साची । बिघडेल ॥८२६॥

१ ज्ञान; समजूत; अनुभव.   २ विचारूं लागलास.   ३ संभाषण करणारांत.   ४ कृपेने पाहणें.

* नर-नारायणां । आम्हां दोघां कांहीं । भिन्नभाव नाहीं । ठायींचा चि ॥८२७॥
परी जिरूं दे हा । आतां लवलाहीं । माझा माझ्याठायीं । प्रेमावेग ॥८२८॥
म्हणोनि तो देव । एकाएकीं बोले । काय तूं पुसिलें । सांग पार्था ॥८२९॥
कृष्णरूपीं लीन । व्हावया पहात । होता जो का पार्थ । तिये वेळीं ॥८३०॥
मागुता तो आला । देहभानावरी । ऐकाया ^१ वैखरी । श्रीहरीची ॥८३१॥
म्हणे मग तेथें । सद्गदित कंठें । वैकुंठाधिपते । नारायणा ॥८३२॥
उपाधिरहित । स्वरूप आपुलें । मज सांगा भलें । विवरोनि ॥८३३॥
एकोनि ते बोल । देव तो श्रीकांत । उपाधिरहित । स्वरूपातें ॥८३४॥
सांगावयाआधीं । तया विवरोन । दावी भाग दोन । उपाधीचे ॥८३५॥
पुसिलें स्वरूप । उपाधिरहित । तरी वर्णी येथ । उपाधी कां ॥८३६॥
ऐसी जरी कोणी । घेतली ^२ आशंका । ^२ परिहार देखा । तरी ऐसा ॥८३७॥
ताकाचा कीं अंश । फेडितां निःशेष । ^३ नवनीत शेष । उरे जैसें ॥८३८॥
ना तरी तें हीण । काढितां बाजूस । राहे शुध्दकस । सोनें जैसें ॥८३९॥
ना तरी बाजूस । सारितां शेवाळ । उरे जैसें जळ । आपोआप ॥८४०॥
किंवा मेघ-जाल । लोपतां सकळ । नभ सुनिर्मळ । स्वभावे चि ॥८४१॥
झाडोनियां कोंडा । काढितां बाजूस । दाण्याची कीं रास । उरे जैसी ॥८४२॥
तैसें सारासार- । विचारेंकरोन । होतां निरसन । उपाधीचें ॥८४३॥
उरे तें स्वरूप । उपाधिरहित । ऐसें कळों येत । आपोआप ॥८४४॥
^४ नवोढेसी कोणी । पति-नाम पुसे । तरी सांगे जैसें । मूकपणें ॥८४५॥
तैसें 'नेति' 'नेति' । ऐसें चि म्हणोन । स्वीकारिती मौन । श्रुती जेथें ॥८४६॥
तें माझें स्वरूप । उपाधिरहित । जाण तूं निभ्रांत । धनंजया ॥८४७॥
^५ अनिर्वचनीय । स्वभावे जें होय । कोणें कैसें काय । सांगावें तें ॥८४८॥
तया अचर्चातें । वर्णाया साचार । ऐसा चि प्रकार । असे एक ॥८४९॥
म्हणोनियां आधीं । देव नारायण । उपाधिवर्णन । करी येथें ॥८५०॥
शाखेचिया द्वारा । दाविती साचार । जैसी चंद्रकोर । पाडव्याची ॥८५१॥

* परिशिष्ट पहा. १ बोलणे. २ शंकानिरसन. ३ लोणी. ४ नव्या नवरीला. ५ शब्दांनी सांगता न येणारें.

तैसें चि हें जाण । उपाधि-वर्णन । कळावया खूण । स्वरूपाची ॥८५२॥

द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ।

क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥१६॥

मग देव म्हणे । ऐक धनुर्धरा । संसार-नगरा- । माझारीं ह्या ॥८५३॥
दोन चि पुरूष । नांदती बरवे । होती जे स्वभावे । अल्प ऐसे ॥८५४॥
अवध्या आकाशीं । रात्र आणि दिन । हीं च जैशीं दोन । नांदती गा ॥८५५॥
तैसे संसाराच्या । राजमंदिरांत । वस्तीलागीं येत । दोन चि हे ॥८५६॥
आणिक हि तिजा । पुरुष जो आहे । नांव तो न साहे । दोहोंचें हि ॥८५७॥
होतां तो प्रकट । गांवा हि सकट । गिळोनि टाकीत । दोघांसी ह्या ॥८५८॥
परी तयाची तों । नको आधीं वार्ता । ऐक येथें कथा । दोघांची च ॥८५९॥
रहावया आले । ^१ भव-ग्रामीं पाहें । दोन्ही पुरुष हे । धनंजया ॥८६०॥
एक तो आंधळा । पांगळा अज्ञान । सर्वांसंपूर्ण । दुजा चांग ॥८६१॥
परी दोघांची हि । एका गांवीं वस्ती । म्हणोनि संगति । एकमेकां ॥८६२॥
एका नाम क्षर । एक तो अक्षर । कोंदला संसार । दोघांनीं च ॥८६३॥
तरी येथें क्षर । पुरुष तो कोण । कोणतें लक्षण । अक्षराचें ॥८६४॥
तो चि अभिप्राय । विस्तारें संपूर्ण । सांगूं विवरोन । ऐक आतां ॥८६५॥
तरी जें जें कांहीं । येथें धनुर्धरा । महत्-अहंकारा- । पासोनियां ॥८६६॥
^२ तृणाग्रापर्यंत । ^३ जंगमस्थावर । असे सान थोर । विस्तारलें ॥८६७॥
मन-बुद्धीलागीं । काय सांगूं फार । ^४ होतसे ^४ गोचर । जें जें कांहीं ॥८६८॥
जें जें कांहीं होय । पंचभूतात्मक । सांपडतें देख । नानारूपीं ॥८६९॥
सत्त्वादि गुणांची । टांकसाळ थोर । त्यांतून बाहेर । पडे जें जें ॥८७०॥
भूताकाररूपी । नानाविध नाणें । घडावया सोनें । होय जें का ॥८७१॥
घेवोनि जें धन । काळ तो साचार । खेळतो जुगार । निरंतर ॥८७२॥
विपरीतज्ञानें । जाणिलें जें जाय । जया जन्म-क्षय । क्षणोक्षणीं ॥८७३॥
भ्रांतिरूपी वन । तयांत हिंडोन । सृष्टीचें भुवन । घडिलें जें ॥८७४॥

१ संसारात. २ गवताच्या काडीपर्यंत. ३ हालवितां येणारें व हालवितां न येणारें. ४ कळतें.

परी असो आतां। बोलणें हें सर्व। 'जग' ऐसैं नांव। जयालागीं ॥८७५॥
 प्रकृतीच्या रूपें। १ अष्टधा म्हणोन। मार्गें विवरोन। दाविलें जें ॥८७६॥
 तेविं छत्तीस हि। भागीं विभागोन। 'क्षेत्र' हें म्हणोन। बोलिलों जें ॥८७७॥
 असो हें मागील। आतां च मी येथ। वर्णिलें 'अश्वत्थ'। म्हणोनि जें ॥८७८॥
 सर्व तें साकार। जग स्थूल सूक्ष्म। रहावया ग्राम। कल्पोनियां ॥८७९॥
 तथाचिसारिखें। जाहलें चैतन्य। स्वयें विसरोन। आपणासी ॥८८०॥
 कूपीं प्रतिबिंब। आपुलें पाहोन। सिंह खवळोन। उडी घाली ॥८८१॥
 किंवा जळांतील। नभावरी जैसें। बिंब २ प्रतिभासे। नभाचें चि ॥८८२॥
 चैतन्य तें तैसें। असोनियां एक। होय द्वैतात्मक। मायायोगें ॥८८३॥
 ह्यापरी ३ साकार। कल्पोनि नगरी। आत्मा निद्रा करी। विस्मृतीची ॥८८४॥
 स्वप्नामार्जीं शेज। देखोनियां चांग। पहुडावें मग। तेथें जैसें ॥८८५॥
 पार्था तैशापरी। साकार शरीरीं। देख निद्रा करी। आत्मराज ॥८८६॥
 मग मी मी माझें। ऐसैं चि उच्चारी। बरळतां तरी। उंच स्वरें ॥८८७॥
 मी सुखी मी दुःखी। ऐसैं घोरावया। लागे निद्रेचिया। भरामार्जीं ॥८८८॥
 हा तों माझा बाप। हि तों माझी आई। असें कैसा मी हि। गोरापान ॥८८९॥
 ना तरी मी हीन। किंवा सुलक्षण। कांता पुत्र धन। माझें हें ना ? ॥८९०॥
 ऐशा स्वप्नावरी। होवोनियां स्वार। चैतन्य साचार। धनंजया ॥८९१॥
 स्वर्ग-संसाराच्या। रानामार्जीं धांवे। तथासी म्हणावें। 'क्षर' ऐसैं ॥८९२॥
 क्षेत्रज्ञ ऐसैं च। जया देती नांव। जिये दशे जीव। ऐसी ४ संज्ञा ॥८९३॥
 जयासी आपुला। पडोनि विसर। सर्व भूताकार। झाला जो का ॥८९४॥
 तथा जीवात्म्यातें। धनंजया पाहें। 'क्षरपुरुष' हें। नांव देती ॥८९५॥
 स्वरूपें तो पूर्ण। म्हणोनि तत्त्वतां। आली पुरुषता। तथालागीं। ८९६॥
 देहपुरीमार्जीं। करितो शयन। म्हणोनि हि जाण। 'पुरुष' तो ॥८९७॥
 आणि उपाधीशीं। तादात्म्यता त्याची। झाली असे साची। म्हणोनियां ॥८९८॥
 तथावरी मिथ्या। ५ क्षरत्वाचा आळ। जरी तो केवळ। नित्यसिद्ध ॥८९९॥

१ आठ प्रकारचें. २ प्रतिबिंबरूपानें दिसते. ३ आकार असलेली. ४ नांव. ५ विनाशीपणाचा.

हालतां चि जळ। जैसें तयासंगें। उचंबळूं लागे। चंद्रबिंब ॥१००॥
 तैसा उपाधीच्या। विकारें हा साच। विनाशी ऐसा च। भासतसे ॥१०१॥
 परी तें उदक। आटतां चि जैसें। होय दिसेनासें। बिंब तें हि ॥१०२॥
 तैसा शरीराचा। होतां चि विनाश। चैतन्य लयास। गेलें वाटे ॥१०३॥
 उपाधीच्या योगें। जीवचैतन्यातें। ऐशापरी येतें। १ क्षणिकत्व ॥१०४॥
 ह्या चि क्षणिकत्वा-। साठीं सर्वथैव। 'क्षर' ऐसें नांव। जीवात्म्यासी ॥१०५॥
 ऐशापरी सर्व। जीव-चैतन्यासी। जाण। 'क्षर' ऐसी। संज्ञा देती ॥१०६॥
 आतां धनंजया। ऐक सावधान। बरवें वर्णन। 'अक्षराचें' ॥१०७॥
 सर्व पर्वतांच्या। पंक्तीमाजीं खासा। मेरु असे जैसा। मध्यभागीं ॥१०८॥
 तैसा चि अक्षर। पुरुष जो दुजा। जाण कपि-ध्वजा। मध्यस्थ तो ॥१०९॥
 असो पृथ्वी किंवा। पाताळ वा स्वर्ग। होती ना २ त्रिभाग। मेरूचे कीं ॥११०॥
 तैसा धनंजया। पुरुष तो जाण। राहे उदासीन। ज्ञानाज्ञानीं ॥१११॥
 ब्रह्म चि मी ऐसें। जेथें नाहीं ज्ञान। ३ तादात्म्य म्हणोन। नाहीं ब्रह्मीं ॥११२॥
 किंवा विपरीत। ज्ञानें घ्यावें द्वैत। हें हि पार्था जेथ। संभवे ना ॥११३॥
 ज्ञानाज्ञानहीन। केवळ अज्ञान। तें चि रूप जाण। अक्षराचें ॥११४॥
 जाय मृत्तिकेचा। धूलपणा पूर्ण। घट हि होवोन। राहेना ती ॥११५॥
 मग पार्था तया। ४ मृत्पिंडासमान। असे उदासीन। सर्वथा जें ॥११६॥
 आटतां सागर। न लाटा ना नीर। तैसी अनाकार। दशा जी का ॥११७॥
 जागृतीचा लोप। जाहला संपूर्ण। आणि पडे स्वप्न। हें हि नाहीं ॥११८॥
 तैसी जी का पार्था। गाढ निद्रावस्था। तैसी च सर्वथा। अक्षराची ॥११९॥
 सर्व विश्वाभास। जातसे लयास। दिसे ना प्रकाश। आत्म्याचा हि ॥१२०॥
 ऐसी जी केवळ। अज्ञान-अवस्था। तया नांव पार्था। 'अक्षर' हें ॥१२१॥
 अमावास्यादिनीं। सर्व कळाहीन। मूळ चंद्रपण। उरे जैसें ॥१२२॥
 तैसें धनंजया। रूप तें साचार। जाणावें अक्षर। पुरुषाचें ॥१२३॥
 पक्व होतां फळ। मग वृक्षपण। बीजीं सामावोन। राहे जैसें ॥१२४॥

१ नाशिवंतपणा. २ तीन भाग. ३ एकरूप होऊन राहणें. ४ मातीच्या गोळ्यासारखा.

तैसा होतां नाश । उपाधीचा सर्व । प्रवेशते जीव-। दशा जेथें ॥१२५॥
जेथें देहादिक । उपाधि आणिक । जीव तो हि देख । १ लीन होय ॥१२६॥
जया अव्यक्तातें । साच बीजभाव । ऐसें असे नांव । वेदान्तांत ॥१२७॥
तें चि त्या अक्षर । पुरुषाचें स्थान । सुनिश्चयें जाण । धनंजया ॥१२८॥
जेथोनि हें पार्था । २ विपरीत ज्ञान । विस्तारोनि स्वप्न-। जागृतीतें ॥१२९॥
नाना बुद्धींचिया । रानामाजीं शिरे । ऐसी एक उरे । अवस्था जी ॥१३०॥
जेथोनियां जीव-। दशेची कल्पना । उपजोनि नाना । विश्वांसवें ॥१३१॥
मग दोन्ही हि तीं । होती जेथें लीन । पुरुष तो जाण । अक्षर गा ॥१३२॥
क्षर पुरुष तो । खेळे रात्रंदिन । जगामाजीं स्वप्न-। जागृतीनीं ॥१३३॥
त्या चि स्वप्न आणि । जागृति ह्या दोन । अवस्था जेथोन । उद्भवती ॥१३४॥
जयालागीं ३ घन-। अज्ञान-सुषुप्ति । ऐसें नांव देती । सुविख्यात ॥१३५॥
जयामाजीं एक । न राहतें न्यून । तरी तो चि पूर्ण । ब्रह्मलाभ ॥१३६॥
स्वप्न-जागृतीस । पुन्हा न तो घेता । तरी म्हणूं येता । ब्रह्मभाव ॥१३७॥
प्रकृति-पुरुष । ऐसे मेघ दोन । जाहले निर्माण । आकाशीं ज्या ॥१३८॥
क्षेत्र-क्षेत्रज्ञाचें । पडे जेथें स्वप्न । पुरुष तो जाण । अक्षर गा ॥१३९॥
काय सांगूं फार । भव-वृक्ष देख । जो का अधोशाख । असे पार्था ॥१४०॥
तया अश्वत्थाचें । मूळ जें साचार । रूप तें अक्षर । पुरुषाचें ॥१४१॥
पुरुष हा ऐसें । म्हणूं ह्यालागोन । स्वरूपें संपूर्ण । म्हणोनियां ॥१४२॥
मायापुरीमाजीं । करितो शयन । म्हणोनि हि जाण । पुरुष हा ॥१४३॥
जो का विपरीत । ज्ञानाचा प्रकार । दावी येरझार । विकारांची ॥१४४॥
तयालागीं नेणे । जी का निद्रावस्था । तो चि जाण पार्था । पुरुष हा ॥१४५॥
स्वभावें क्षरत्व । ठाउकें ना ह्यास । ज्ञानाविण नाश । पावेना हा ॥१४६॥
म्हणोनि 'अक्षर' । ऐसी ह्याची ख्याति । वेदान्त सिद्धान्तीं । देखसी तूं ॥१४७॥
ऐसें जीव-कार्या । ४ कारक जें होय । मायेचा आश्रय । घेवोनियां ॥१४८॥
धनंजया जाण । तया चैतन्यास । अक्षर पुरुष । ऐसें नांव ॥१४९॥

१ मिसळून एकरूप होतो. २ असेल त्यापेक्षां निराळें दिसणें. ३ गाढ अशी अज्ञानरूपीं झोप. ४ करणारें.

उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ।

यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥१७॥

१ अन्यथाज्ञानाच्या । अवस्था त्या २ दोन । लोपती ज्या घन । अज्ञानत्वीं ॥१५०॥
अज्ञान तें ज्ञानीं । बुडोनियां जाय । ज्ञान तें हि होय । लीन जेथें ॥१५१॥
जाळोनियां काष्ठ । स्वयें जळे अग्नि । अज्ञाना गिळोनि । तैशा रीती ॥१५२॥
स्वयें ज्ञान तें हि । हारपे साचार । आत्मसाक्षात्कार । देवोनियां ॥१५३॥
जाणण्यावांचून । ऐसें जाणतें जें । राहिलें सहजें । धनंजया ॥१५४॥
तें चि तो उत्तम । पुरुष तूं जाण । क्षराक्षराहून । आणिक जो ॥१५५॥
तिजा अखेरीचा । असे तो चि एक । धनंजया देख । सुनिश्चयें ॥१५६॥
निद्रे आणि स्वप्ना- । पासोनियां भिन्न । जागृतीचें ज्ञान । विशेषत्वे ॥१५७॥
मृगजळ आणि । रश्मीहून फार । वेगळें साचार । सूर्यबिंब ॥१५८॥
काष्ठांतील अग्नि । काष्ठाहून भिन्न । क्षराक्षराहून । तैसा चि तो ॥१५९॥
नदीनदां सर्वा । एकत्र करोन । सर्वथा होवोन । अमर्याद ॥१६०॥
कल्पान्तीं सर्वत्र । एक चि सागर । प्रकटे साचार । संपूर्णत्वे ॥१६१॥
किंवा दिन-रात्री । गिळावीं सहजें । कल्पान्तींच्या तेजें । जैशा रीती ॥१६२॥
तैसी निद्रा-स्वप्न- । जागृतीची वार्ता । नाहीं च सर्वथा । तयाठायीं ॥१६३॥
मग आहे नाहीं । कळे ना हें जेथें । संपूर्ण लोपतें । द्वैताद्वैत ॥१६४॥
स्वानुभव तो हि । जातसे जिरून । सर्वथा दिपून । जयाठायीं ॥१६५॥
ऐसें स्वयंसिद्ध । अर्जुना जें कांहीं । पुरुष तो पाहीं । उत्तम गा ॥१६६॥
तया पुरुषातें । परमात्मा नांव । परी तें हि ३ जीव- । सापेक्षत्वे ॥१६७॥
कांठीं उभा तो चि । सांगूं शके पार्था । बुडाल्याची वार्ता । जैशा रीती ॥१६८॥
तैसें विवेकाच्या । राहोनियां तीरीं । वेद चर्चा करी । तयाची गा ॥१६९॥
ह्यालागीं पुरुष । क्षराक्षर दोन्ही । सर्वथा देखोनि । सोपाधिक ॥१७०॥
पलीकडे आत्म- । रूप तें म्हणोन । नाम त्यालागोन । परमात्मा ॥१७१॥
परमात्मा शब्दें । ऐशा परी साच । पुरुषोत्तमासी च । ओळखावें ॥१७२॥

१ खोट्यालाच खरें असे भासवणाच्या ज्ञानाच्या. २ स्वप्न आणि जागृति. ३ जीवाच्या दृष्टीनें विचार करतां.

नाही तरी पार्था । मौनें चि वर्णन । होतसे संपूर्ण । जयाचें गा ॥१७३॥
 न जाणतां ^१ कांहीं । होय ज्याचें ज्ञान । ऐसें विलक्षण । स्वरूप जें ॥१७४॥
 न होतां चि कांहीं । ब्रह्म जीव शिव । असे स्वयमेव । वस्तु जी का ॥१७५॥
 जेथें सांगतें तें । सांगणें होवोन । गेलें मावळोन । सोऽहं तें हि ॥१७६॥
 द्रष्टा-दृश्य-भाव । हारपला सर्व । दर्शनासी ठाव । मग कोठें ॥१७७॥
 परी बिंबा आणि । प्रतिबिंबामाजीं । स्वभावे प्रभा जी । असे नित्य ॥१७८॥
 न लाभे ती हातीं । म्हणोनि नाहीं च । ऐसें तरी साच । म्हणूं ये का ॥१७९॥
 नाका फुलामाजीं । असे जो सुवास । जरी लोचनास । दिसे ना तो ॥१८०॥
 तरी नाहीं ऐसें । म्हणूं नये जैसें । तैसें चि हें असे ॥ धनंजया ॥१८१॥
 तरी द्रष्टा-दृश्य । जातां हारपोन । उरे स्वयंपूर्ण । परमात्मा ॥१८२॥
 परी जो का हें चि । स्वानुभवे पाहे । तें चि तया आहे । रूप जाण ॥१८३॥
^२ प्रकाश्यावांचोन । असे जो प्रकाश । भरी अवकाश । स्वरूपें जो ॥१८४॥
 करावा श्रवण । नादें चि जो नाद । स्वादें चि जो स्वाद । चाखावा गा ॥१८५॥
 आनंदे आनंद । भोगावा जो देख । सुखालागीं सुख- । लाभ जेथें ॥१८६॥
 तेजासी हि तेज । प्राप्त जेथें झालें । शून्य हि बुडालें । महा-शून्यां ॥१८७॥
 जो का पूर्णत्वाचा । होय ^३ परिणाम । पुरुष उत्तम । होय जो का ॥१८८॥
 तेविं विश्रांतीचा । विसावा जो झाला । व्यापोनि उरला । विश्वासी हि ॥१८९॥
 धनंजया जेथें । लयाचा हि लय । ऐसा जो का होय । परिपूर्ण ॥१९०॥
 बहुतांपासोन । असे जो बहुत । सर्वांपरी श्रेष्ठ । ऐसा जो का ॥१९१॥
 न होवोनि रुपें । दावी रुपेपण । नेणत्यासी जाण । शिंप जैसी ॥१९२॥
 किंवा सोनें जैसें । नाना अलंकारीं । न लपतां तरी । गुप्त राहे ॥१९३॥
 तैशापरी विश्व । न होतां आपण । करी जो धारण । विश्वालागीं ॥१९४॥
 असो जळा आणि । तरंगांलागोन । पार्था भिन्नपण । नसे जैसें ॥१९५॥
 तैसा आपुलिया । अस्तित्व-प्रकाशें । आपण चि भासे । ^४ जगत्वे जो ॥१९६॥
 जळींचिया बिंबा । चंद्र हाचि जाण । होतसे कारण । जैशा रीती ॥१९७॥

१ कोणतीहि गोष्ट. २ प्रकाशित करावयाच्या पदार्थाशिवाय. ३ शेवट; फळ. ४ जगाच्या रूपाने.

तैसा विश्वाचिया । संकोच-विकासें । सर्वथा हा भासे । आपण चि ॥१९८॥
 असो रात्र किंवा । असो दिनमान । १ द्विधा नव्हे जाण । भानु जैसा ॥१९९॥
 तैसें होवो किंवा । लय पावो जग । स्वभावे अभाग । असे जो का ॥१०००॥
 तयाच्या सारिखा । असे तो चि एक । न दुजे आणिक । धनंजया ॥१००१॥

यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ।

अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥१८॥

२ प्रकाशी जो नित्य । आपणा आपण । नाहीं दुजेपण । जया ठायीं ॥१००२॥
 तो एक उत्तम । क्षराक्षरातीत । उपाधिरहित । पुरुष मी ॥१००३॥
 म्हणोनियां वेद । आणि लोक सर्व । मज देती नांव । पुरुषोत्तम ॥१००४॥

यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमम् ।

स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥१९॥

ज्ञान-सूर्योदये । ऐशापरी माते । पुरुषोत्तमाते । ओळखे जो ॥१००५॥
 जैसें झोपेंतून । येतां जागेपण । मावळते स्वप्न । एकाएकीं ॥१००६॥
 तैसें जयालागीं । होतां आत्मज्ञान । विश्व हें संपूर्ण । मिथ्या झालें ॥१००७॥
 नातरी दोरीची । येतां चि प्रतीती । सर्पत्वाची भ्रांति । फिटे जैसी ॥१००८॥
 तैसें माझे ज्ञान । होतां चि जयास । मिथ्या विश्वाभास । मावळे गा ॥१००९॥
 अलंकारीं साच । जाणे जो सुवर्ण । अलंकारपण । तया मिथ्या ॥१०१०॥
 तैसें जेणें मज । जाणोनि तत्त्वतां । सांडिली सर्वथा । भेद-बुद्धि ॥१०११॥
 आपणासकट । सर्व हि तें मी च । जाणोनि हें साच । म्हणे जो का ॥१०१२॥
 स्वयंसिद्ध सत्-चित्- । आनंद-निधान । सर्वत्र संपूर्ण । मी च एक ॥१०१३॥
 तयालागीं ज्ञान । झालें सर्व कांहीं । ऐसें बोलणें हि । तोकडे च ॥१०१४॥
 कीं तो ब्रह्मरूप । जाहला म्हणोन । तया द्वैतभान । नाहीं कोठें ॥१०१५॥
 मिठी द्यावी जैसी । आकाशें आकाशा । योग्य तो चि तैसा । ३ मद्भक्तीसी ॥१०१६॥
 ४ क्षीरार्णवपणें । क्षीरसागरासी । ५ पाहुणे जैसी । करावी गा ॥१०१७॥
 किंवा अमृत चि । होवोनि आपण । अमृतीं मिळोन । जावें जैसें ॥१०१८॥

१ दोन प्रकारचा.

२ दाखवितो.

३ माझी भक्ति करण्याला.

४ पाहुणचार.

शुद्ध सुवर्णाशीं। जावया मिळोन। शुद्ध चि सुवर्ण। हवें जैसें ॥१०१९॥
तैसी प्राप्त झाली। मद्रूपता साच। ^१संभवे तरी च। भक्ति माझी ॥१०२०॥
होती सिंधूहून। गंगा जरी भिन्न। सिंधूसी मिळोन। जाती कैसी ॥१०२१॥
म्हणोनि मद्रूप। जाहल्यांवाचून। रिघणें कोठून। मद्भक्तींत ॥१०२२॥
सर्वांपरी लाट। सागरीं अभिन्न। तैसा जो भजन। करी माझें ॥१०२३॥
सूर्य आणि प्रभा। होती जैसें एक। तैसी च ती देख। त्याची भक्ति ॥१०२४॥

इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ।

एतद्बुद्ध्वा बुद्धिमान्स्यात्कृतकृत्यश्च भारत ॥२०॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे पुरुषोत्तमयोगो नाम।

पञ्चदशोऽध्यायः ॥१५॥

असो येथवरी। आरंभापासोन। तत्त्व जें गहन। सांगितलें ॥१०२५॥
^२उपनिषद्रूपी। कमल-पराग-। परिमळ चांग। असे जें का ॥१०२६॥
सर्व हि शास्त्रांचा। करोनि अभ्यास। योग्य गांठायस। एक चि जें ॥१०२७॥
व्यासबुद्धिद्वारा। वेदांतें ^३मंथोनि। काढिलें जें लोणी। नित्य सिद्ध ॥१०२८॥
ती ही ज्ञानरूपी। अमृताची गंगा। लाभलीसे जगा। गीतारूपें ॥१०२९॥
आनंदचंद्राची। सतरावी कला। असे ही निर्मला। जीवदात्री ॥१०३०॥
मंथोनि विवेक-। रूपी क्षीरार्णव। लक्ष्मी अभिनव। काढिली ही ॥१०३१॥
म्हणोनि आपुल्या। पदें आणि वर्णें। तेविं जीवें-प्राणें। अर्थाचिया ॥१०३२॥
पार्था गीतारूपी। पद्मजा हि नेणे। दुजें कांहीं होणें। मजविण ॥१०३३॥
ठाकले समोर। क्षराक्षर दोन्ही। तयांचें वाळोनि। पुरुषत्व ॥१०३४॥
आपुलें सर्वस्व। मग तिनें मातें। पुरुषोत्तमातें। समर्पिलें ॥१०३५॥
म्हणोनि प्रस्तुत। तुवां पंडु-सुता। ऐकिलीस आतां। गीता ही जी ॥१०३६॥
मज आत्म्याठायीं। राहोनि अनन्य। पतिव्रता धन्य। जर्गी झाली ॥१०३७॥
अर्जुना केवळ। शब्दपांडित्याचें। नव्हे चि हें साचें। गीताशास्त्र ॥१०३८॥

१ निर्माण होऊं शकतें. २ उपनिषदें हींच कोणी जी कमळें त्यांतील ज्ञानरूपी परागांचा सुगंध. ३ घुसळून.

जाण हें संसार । जिंकितें हत्यार । काय सांगूं फार । तुज आतां ॥१०३९॥
अक्षरें हीं साक्षात् । आत्म्याचें दर्शन । घडविते पूर्ण । मंत्र होती ॥१०४०॥
तुज गीताशास्त्र । सांगितलें जें हें । गुप्तधन माझें । काढिलें तूं ॥१०४१॥
*गौतमानें जैशी । शिव-जटेंतून । आणिली पावन । गंगा खालीं ॥१०४२॥
तैसा मज ^१ आत्म-। शंभूचिया माथां । होता ठेवा पार्था । गीतेचा जो ॥१०४३॥
काढाया तो आज । झालासी गौतम । तूं चि सर्वोत्तम । श्रध्दावंता ॥१०४४॥
साच सुनिर्मळ । आरसा होऊन । तुवां मज पूर्ण । आकळिलें ॥१०४५॥
नातरी सचंद्र । तारकांचा प्रांत । आणी आपणांत । सिंधु जैसा ॥१०४६॥
तैसें ठेविलेंसी । गीतेसमवेत । मातें हृदयांत । आपुलिया ॥१०४७॥
कायावाचादिक । त्रिविध ते मळ । सांडोनि निर्मळ । झालासी तूं ॥१०४८॥
म्हणोनियां माझें । गीतेसवें जाण । विश्रांतीचें स्थान । होसी आतां ॥१०४९॥
काय सांगूं पार्था । माझी ज्ञान-लता । ऐसी जी ही गीता । ^२ आकळी जो ॥१०५०॥
होय तो विमुक्त । सर्व मोहांतून । सर्वथा पावोन । मद्रूपातें ॥१०५१॥
नदी अमृताची । सेवितां साचार । रोग-परिहार । होवोनियां ॥१०५२॥
त्या हि वरी योग्य । ऐसी अमरता । होय पंडुसुता । प्राप्त जैसी ॥१०५३॥
तैसा गीता-ज्ञानें । मोह लया जाय । नवल तें काय । असे येथें ॥१०५४॥
परी सुखें जावें । स्व-रूपीं मिळोन । येणें आत्मज्ञान । होवोनियां ॥१०५५॥
जया आत्म-ज्ञानीं । कर्माचें सार्थक । होवोनियां देख । मावळे तें ॥१०५६॥
हरपली वस्तु । दाखवोनि चांग । लय पावे मग । ^३ माग जैसा ॥१०५७॥
तैसा कर्मरूपी । भव्य प्रासादास । ज्ञान हा कळस । जाण पार्था ॥१०५८॥
म्हणोनियां पाहीं । ज्ञानियाच्या ठायीं । संभवे ना कांहीं । ^४ कर्मलेश ॥१०५९॥
ऐसें अर्जुनासी । बोलिला तो देखा । अनाथांचा सखा । कृष्णनाथ ॥१०६०॥
कृष्णनाथाचें तें । दिव्य बोधामृत । भरोनि वहात । पार्थाठायीं ॥१०६१॥
व्यासांचिये कृपें । तें चि ज्ञानामृत । मग झालें प्राप्त । संजयासी ॥१०६२॥
तेणें संजयें तें । ज्ञानामृत भलें । प्यावयासी दिलें । रायालागीं ॥१०६३॥

* परिशिष्ट पहा. १ आत्मरूप शंकराच्या मस्तकावर. २ समजून घेईल. ३ (रस्ता;) शोध. ४ किंचित्हि कर्म.

म्हणोनियां तथा । रायाचें जीवित । सुखावह होत । अंतकालीं ॥१०६४॥
 एन्हवीं तो जरी । १ श्रवणावसरीं । वाटे २ अधिकारी । नव्हे ऐसा ॥१०६५॥
 तरी हि तथास । अंतकालीं भला । प्रकाश लाभला । श्रीगीतेचा ॥१०६६॥
 द्राक्षलता-मूर्ळीं । दुध जें ओतिलें । तें तों वायां गेलें । जरी वाटे ॥१०६७॥
 परी तेणें पीक । दुणावतां चांग । दिसे उपयोग । तथाचा हि ॥१०६८॥
 तैसीं श्रीहरीच्या । मुखींचीं अक्षरें । संजयें आदरें । सांगितलीं ॥१०६९॥
 म्हणोनियां अंध । धृतराष्ट्र तो हि । तेणें सुखी होई । अंतकालीं ॥१०७०॥
 ती च गीता वेड्या- । वांकुड्या शब्दांत । मराठी भाषेंत । गुंफोनियां ॥१०७१॥
 ३ यथामती येथें । जाणें नेणें तैसी । तुम्हां सज्जनांसी । निरूपिली ॥१०७२॥
 अरसिकांलागीं । शेवंतीचें अंग । दिसे ना तें चांग । विशेषत्वे ॥१०७३॥
 परी सुगंधित । सेवितां तें फूल । जैसी पडे भूल । भ्रमरांसी ॥१०७४॥
 तैसैं गीतेचिया । प्रतिपादनांत । योग्य जे सिद्धांत । ते चि घ्यावे ॥१०७५॥
 न्यून तें तें मज । टाकावें देवोन । स्वभावें अज्ञान । बालकासी ॥१०७६॥
 असो मति-मंद । नेणतें बालक । करिती कौतुक । मायबाप ॥१०७७॥
 तथासी देखोन । जाती आनंदून । डोलविती मान । प्रेम-भरें ॥१०७८॥
 तैसे तुम्ही संत । मायबाप माझे । भेटलां सहजें । म्हणोनियां ॥१०७९॥
 करीं येथें गीता- । ग्रंथ निरूपण । लडिवाळपण । तें चि जाणा ॥१०८०॥
 आतां विश्वात्मक । जो का स्वामी माझा । श्रीनिवृत्तिराजा । गुरुदेव ॥१०८१॥
 तो हें ४ वाक्पूजन । घेवो आवडीनें । ज्ञानदेव म्हणे । निवृत्तीचा ॥१०८२॥

इति श्रीस्वामी स्वरूपानंदविरचित श्रीमत् अभंग-ज्ञानेश्वरी

पंचदशोऽध्यायः ।

हरये नमः । हरये नमः । हरये नमः ।

श्रीकृष्णार्पणमस्तु ।

१ ऐकते वेळीं. २ योग्य. ३ बुद्धिप्रमाणें. ४ शब्दांनी केलेली, (गीतार्थनिरूपणरूपी) पूजा; स्तुती.